

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

БЕЙСЕНОВ АЯН КОНЫСБАЕВИЧ

Қоғамдық мүдделерді қорғаудың жекелеген салаларында аудандық
прокуратуралардағы қадағалауды ұйымдастырудың проблемалары

7М12303 «Құқық қорғау қызметі» (ғылыми және педагогикалық бағыт) білім
беру бағдарламасы бойынша ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі
дәрежесін алуға диссертация

Ғылыми жетекші:

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру

институты Арнайы заң пәндері

кафедрасының меңгерушісі

Н.Ш. Жемпиисов,

заң ғылымдарының кандидаты,

аға әділет кеңесшісі

Қосшы қ., 2022 жыл

МАЗМҰНЫ

ТҮЙІНДЕМЕ.....	4
БЕЛГІЛЕРІ ҚЫСҚАРТУЛАРЫ.....	5
КІРІСПЕ	6-11
1. ҚОҒАМДЫҚ МҮДДЕЛЕРДІ ҚОРҒАУДЫҢ ЖЕКЕЛЕГЕН САЛАЛАРЫНДАҒА АУДАНДЫҚ ПРОКУРАТУРАЛЫРЫНДАҒЫ ҚАДАҒАЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ	
1.1. Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы прокурорлық қадағалау ұғымы, мәні және оның мазмұны.....	12-22
1.2. Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы прокурорлық қадағалаудың қалыптасу тарихи, шет ел тәжірбиесі.....	23-41
2. ҚОҒАМДЫҚ МҮДДЕЛЕРДІ ҚОРҒАУДЫҢ ЖЕКЕЛЕГЕН САЛАЛАРЫНДАҒА АУДАНДЫҚ ПРОКУРАТУРАЛЫРЫНДАҒЫ ҚАДАҒАЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	
2.1. Талдау мен тексерулер жүргізудегі прокурорлық қадағалауды ұйымдастыру.....	42-55
2.2. Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы прокурорлық қадағалаудың құқықтық және ұйымдастырушылық аспектілері.....	56-66
2.3. Қоғамдық мүдделерді қорғау саласында прокурорлық қадағалауды ұйымдастырудағы проблемалық мәселелерді шешу жолдары.....	67-83

ҚОРЫТЫНДЫ	84-87
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	88-92
ҚОСЫМША 1. Енгізу актісі	93
ҚОСЫМША 2. Нормативтік құқықтық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша ұсыныстарға салыстырма кесте.....	94

ТҮЙІНДЕМЕ

Осы жұмыста автор қоғамдық мүдделерді қорғаудың жекелеген салаларында аудандық прокуратураларындағы қадағалауды ұйымдастырудың проблемаларын қарастырады.

Автор аудандық буын прокуратурасының жұмысын зерттерді. Қызмет барысында туындайтын күрделі мәселелерді көтерді. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының қолданыстағы «Прокуратура туралы» заңнамасын талдауды ескере отырып, проблемалық мәселелерді шешу жолдарын ұсынды.

РЕЗЮМЕ

В данной работе автор рассматривает проблемы организации надзора в прокуратурах районов в отдельных сферах защиты общественных интересов.

Автором изучена работа прокуратуры районного звена. Поднимал сложные вопросы, возникающие в процессе деятельности. Также с учетом анализа действующего законодательства Республики Казахстан «О прокуратуре» предложены пути решения проблемных вопросов.

SUMMARY

In this paper, the author considers the problems of organizing supervision in District Prosecutor's offices in certain areas of Public Interest Protection.

The author studied the work of the district prosecutor's office. He raised complex issues that arise in the course of his activities. He also proposed ways to solve problematic issues, taking into account the analysis of the current legislation of the Republic of Kazakhstan «on the prosecutor's Office».

БЕЛГІЛЕРІ МЕН ҚЫСҚАРТУЛАРЫ

КСРО - Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы

Қазақ АКСР - Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасы ҚАССР

- Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасы

Қазақ КСР - Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы

ҚР АҚ – Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі

РФ – Ресей Федерациясы

АҚШ – Америка Құрама Штаттары

КІРІСПЕ

1.1 Магистрлік диссертация тақырыбының негіздемесі мен құрылымы. Зерттеудің өзектілігі. 2012 жылы желтоқсанда Мемлекет басшысының ел халқына Жолдауында Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі даму стратегиясы таныстырылды. Оның басты мақсаты – мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құру, Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарында болуы. Бұл мақсаттарға қол жеткізу үшін «Қазақстан – 2050» Стратегиясы жеті ұзақмерзімді басымдықтарды іске асыруды қарастырады:

1. Жаңа бағыттың экономикалық саясаты – пайда алу, инвестициялар мен бәсекеге қабілеттіліктен қайтарым алу принципіне негізделген түгел қамтитын экономикалық прагматизм;

2. Кәсіпкерлікті – ұлттық экономиканың жетекші күшін жан-жақты қолдау;

3. Әлеуметтік саясаттың жаңа принциптері – әлеуметтік кепілдіктер және жеке жауапкершілік;

4. Білім және кәсіби машық – заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары;

5. Мемлекеттілікті одан әрі нығайту және қазақстандық демократияны дамыту;

6. Дәйекті және болжамды сыртқы саясат – ұлттық мүдделерді ілгерілету мен аймақтық және жаһандық қауіпсіздікті нығайту;

7. Жаңа қазақстандық патриотизм – біздің көпұлтты және көпконфессиялы қоғамымыз табысының негізі.

Жоғарыда көрсетілген бағыттарға қол жеткізудегі прокуратураның рөлі айрықша. Еліміздің Конституциясында прокуратураның рөлі нақты белгіленіп анықталған.

Прокуратура қызметкерлерінің жұмысын екі негізгі бағыт ретінде қарастыруға болады. Бірі аудандық буын прокуратуралары болса, екіншісі жоғары тұрған прокуратура. Екіншісі көбіне саяси сұрақтарды қарастыратын болса, біріншісі нақты халықтың әл – ауқатын, құқықтық қауіпсіздігіне бағытталған.

Прокуратура заңда белгіленген шекте мемлекеттің заңды мүдделерін қорғауды және қалпына келтіруді, сондай-ақ заңдылықты бұзуды, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайлар мен зардабын анықтауды және жоюды жүзеге асырады («Прокуратура туралы» заңының 4 - бабы).

Прокуратураның аудандық буыны жұмыстарының іргесін қалаушы деп айтса болады.

Қазіргі таңда құқық қорғау жүйесінде де өзгерістер орасан зор қарқын алуда. Прокуратура органдары да тыста қалып отырған жоқ.

Алайда прокуратура органдарының әлеуметтік мүдделерін қорғау бағытына көңіл бөлінбеуде, сәйкесінше аудандық буын прокуратуралары да назарсыз қалуда. Ол өз тарапынан жұмыстың ауыртпашылығына және халыққа көрсетлетін қызметтің сапасының төмендігіне тиесілі.

Шешілетін ғылыми мәселенің және/немесе практикалық мәселенің қазіргі жағдайын бағалау: Қоғамдық мүдделерді қорғаудың жекелеген салаларында аудандық прокуратураларындағы қадағалауды ұйымдастырудың мәселелері орын алуда. Мәселенің болуы прокуратура қызметкерінің жұмысын тежеу мен қатар, халық құқықтарын қорғау сапасын төмендетеді.

Қазіргі таңдағы қолданыстағы 2017 жылдың 30 маусымындағы «Прокуратура туралы» Заңы мен «Прокурорлық қадағалауды ұйымдастырудың кейбір мәселелері туралы» Бас Прокурордың 2018 жылдың 2 мамырындағы бұйрығына сәйкес қызмет атқарылады.

Тәжірбеде орын алған мәселелердің шешім айқындап, ғылыми тұрғыда шешу жолдарын анықтау қажет.

Зерттеу жұмысының мақсаты – Экономиканың жекелеген салаларында (мемлекеттік сатып алу, жер учаскелерін беру және пайдалану, жер пайдалану және салық салу) аудандық прокуратуралардың қадағалауын ұйымдастыруды жетілдіру бойынша ережелер мен практикалық ұсынымдарды әзірлеу).

Зерттеу жұмысының міндеттері:

- экономиканың жекелеген салаларында (мемлекеттік сатып алу, жер учаскелерін беру және пайдалану, жер пайдалану және салық салу) аудандық прокуратураларды қадағалауды ұйымдастыру мен жүзеге асырудың мәні мен маңыздылығын негіздеу);

-аудандық прокуратуралардың экономиканың жекелеген салаларында (мемлекеттік сатып алу, жер учаскелерін беру және пайдалану, жер пайдалану және салық салу) қадағалауды жүзеге асыруды ұйымдастырудың мазмұнын, оның мақсаттары мен көрсетілген қызметті ақпараттық-талдамалық қамтамасыз етудің, прокуратураның және көрсетілген саладағы басқа да органдардың болжамдауының, жоспарлауының және өзара іс-қимылының ерекшелігін бөліп көрсетуді қарау;

- экономиканың жекелеген салаларында (мемлекеттік сатып алу, жер учаскелерін беру және пайдалану, жер пайдалану және салық салу), оның ішінде қаралатын салада прокурорлық тексерулер жүргізу бойынша аудандық прокуратураларды қадағалауды ұйымдастыру мен жүзеге асырудың құқықтық негіздерін жетілдіру бойынша ұсыныстар тұжырымдау;

Зерттеу объектісі аудандық буын прокуратурасының қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы қызметкерлердің жұмысының ұйымдастыруы және басқа да жергілікті атқарушы органдарымен қатынастардың жиынтығы болып табылады.

Зерттеуді жүргізудің әдістері мен әдістемелік негіздері зерттеудің жалпы ғылыми және арнайы әдістері, атап айтқанда, талдау, синтездеу, жүйелі-құрылымдық, функционалдық-құрылымдық, құқықтық, салыстырмалы-құқықтық және формальды-логикалық әдіс-тәсілдері құрады. Сонымен қатар сот шешімдерін зерттеу, статистикалық мәліметтерді талдау, сауалнама жүргізу сияқты зерттеудің нақты әлеуметтік әдістері қолданылды.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер:

1. Әлеуметтік мүдделерді қорғау саласындағы жұмыстың кейбір бағыттары бойынша (салық заңнамасын қадағалау, жер мәселесін қадағалау), қазіргі таңдағы қолданыстағы қылмыстық сот ісін электрондық форматта жүргізу тәжірбиесін енгізу. Яғни мекмлекеттік кірістер басқармасының, жер бөлімінің қолданыстағы және де мемлекеттік сатып алу порталына толық рұқсат беру арқылы прокуратура қызметкерлерінің жұмысын ұйымдастыруға байланысты ақпараттық құралдармен жабдықтау. Әлеуметтік мүдделерді қорғау бағытындағы жұмыстың маңызды бағыттарын (салық заңнамасына, мемлекеттік сатып алу заңнамасына және де жер заңнамасына қатысты) «онлайн» форматта ұйымдастыру.

2. Кәсіпкерлік Кодексінің 146 бабына сәйкес Мемлекеттік кіріс органдары «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексіне (Салық кодексі) сәйкес жүзеге асыратын қарсы тексерулерді қоспағанда, бақылау және қадағалау субъектісіне (объектісіне) бару арқылы тексеруді және профилактикалық бақылау мен қадағалауды тағайындау туралы акт, олардың мерзімдерін ұзарту туралы қосымша акт құқықтық статистика және арнайы есепке алу саласындағы уәкілетті органда міндетті түрде тіркеледі. Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі Комитеті әр тоқсан сайын жергілікті (аудандық) прокуратура органдарына тіркелген тексерістердің заңдылығын тексеру жөнінде хат жолданады. Одан бөлек прокуратура органдарының тексерістерді

жүзеге асыруға бағытталған тексерістерде тіркелуге міндетті. Яғни прокуратура органдарының тексерісің прокуратура органдарында (арнайы статистика комитеті) тіркеу өткізуі қажет. Ол құқықтық жағынан дұрыс болмауымен бөлек, қағазбастылықты жоғарлатады. Сондықтан «Прокуратура туралы» Заңындағы 7 бапты «тексеріс жүргізу туралы қаулы шығарылады, ол құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі уәкілетті мемлекеттік органда тіркеледі» [2] келесідей өзгеріс енгізу қажет «Тексеріс жүргізу туралы қаулы шығарылады, қаулы 3 жұмыс күні ішінде ескерту есебінде құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі уәкілетті мемлекеттік органда жолдану қажет. Прокуратура органдарына тексеріс жүргізу бойынша қаулыны 3 жұмыс күні ішінде қарастырып, ескерту есебінде жоғарыда көрсетілген мерзімде құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі уәкілетті мемлекеттік органда жолдану қажет».

3. Тексеруді жүзеге асыру кезінде мемлекеттік мамандардың (аудит) жетіспеушілік мәселесі күрделі мәселелердің бірі болып табылады. «Прокуратура туралы» Заңының 45 – бап, 2 бөлім 2 пункт Мемлекеттік емес ұйымдардың қызметкерлері және өзге де адамдар тексеріске мамандар ретінде **шарттық негізде** тартылады [2]. Алайда іс жүзінде белгіленген қаржыландыру мәселесі шешілмегеніне байланысты. Әр жылдың басында алдыңғы жылдың көрсеткіштерімен салыстыра тұра болжамдық негізде аудит бойынша қызметі облыстық прокуратура аумағы негізінде қарастырып ұйымдастыру қажет.

Зерттеу кезеңдері, күтілетін нәтижелер және оларды енгізу мен апробациялаудың болжамды бағыттары. Зерттеудің негізгі нәтижелерін жалпы прокуратура органдарының қызметін жүргізу кезінде, соның ішінде аудандық буын прокуратурасының қызметкерлерінің жұмысын оңтайландыруға бағытта жоспарлануда.

Зерттеудің негізгі нәтижелері жарияланған екі мақалада көрініс тапты.

Бірінші мақала: 2021 жылдың мамыр айында ҚР ІІМ М.Есболатов атындағы академиясымен өткізілген халықаралық конференция да «Қоғамдық мүдделерді қорғаудың жекелеген салаларындағы аудандық прокуратураларындағы қадағалауды ұйымдастырудың проблемалары» тақырыбындағы мақала жарияланды.

Екінші мақала: 2021 жылдың қараша айында Академик халықаралық журналында «Қоғамдық мүдделерді қорғаудың жекелеген салаларындағы аудандық прокуратураларындағы қадағалауды ұйымдастырудың проблемаларының шешу жолдары» тақырыбындағы мақала басылымға шықты.

Сондай ақ, Ақмола көлік прокуратурасында прокуратура заңнаманы одан әрі жетілдіру мақсатында диссертациялық зерттеу нәтижелерін енгізу актісіне қол қойылды.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы зерттеудің мақсаттары мен міндеттеріне байланысты және кіріспеден, бес бөлімшелерден тұратын екі бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздер тізімінен және қосымшалардан тұрады.

1. ҚОҒАМДЫҚ МҮДДЕЛЕРДІ ҚОРҒАУДЫҢ ЖЕКЕЛЕГЕН САЛАЛАРЫНДАҒА АУДАНДЫҚ ПРОКУРАТУРАЛЫРЫНДАҒЫ ҚАДАҒАЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1. Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы прокурорлық қадағалау ұғымы, мәні және оның мазмұны

Кез-келген елде, кез-келген режимде, билік құрылымы мен өкілеттіктері бойынша өмірдің барлық салаларында бірыңғай тәртіп пен Бірыңғай заңдылықты енгізу міндетіне жауап беретін мемлекеттің осындай органын құруға мүдделі. Мемлекеттік және қоғамдық өмір елде заңдардың қатаң және дәл сақталуын, сондай-ақ заңның үстемдігін қамтамасыз ететін сенімді тетіктің болуын міндеттейді. Сондықтан әрбір мемлекеттің саяси жүйесінің негізгі ажырамас атрибуты прокуратура сияқты құрылым болып табылады [1].

Прокуратура мемлекеттің сотпен тең маңызды құқық қорғау органы болып табылады. Прокуратура қызметінің маңыздылығы прокуратураны ұйымдастыруды бекітетін конституциялық нормалар сот билігіне арналған нормаларды тікелей ұстанатындығымен дәлелденеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес прокуратура мемлекет атынан республика аумағында заңдардың, Қазақстан Республикасының Президенті Жарлықтарының және өзге де нормативтік құқықтық актілердің дәлме-дәл әрі біркелкі қолданылуын, жедел-ізвестіру қызметінің, анықтау мен тергеудің, әкімшілік және Атқарушылық іс жүргізудің заңдылығын жоғары қадағалауды жүзеге асырады, заңдылықтың кез келген бұзылуын анықтау мен жою жөнінде шаралар қолданады, сондай-ақ республика Конституциясы мен заңдарына қайшы келетін заңдар мен басқа да құқықтық актілерге наразылық Прокуратура сотта мемлекет мүддесін білдіреді, сондай-ақ

заңда белгіленген жағдайларда, тәртіппен және шектерде қылмыстық қудалауды жүзеге асырады [1, 3-бет].

Прокуратура құқық қорғау органдарының арасында ерекше орын алады, өйткені ол заң шығарушы да, атқарушы да, сот билігі де емес. Ол мемлекетте заңдылықты сақтауды қамтамасыз ететін тәуелсіз құқық қорғау органы болып табылады. Прокуратураның ұйымдастырылуы мен қызметі Қазақстан Республикасының Конституциясынан басқа «Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасының Заңында бекітіледі.

«Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 30 маусымдағы № 81-VI Заңына сәйкес прокуратура – Қазақстан Республикасының Президентіне есеп беретін, республика аумағында заңдардың, Қазақстан Республикасы Президенті Жарлықтарының және өзге де нормативтік құқықтық актілердің дәлме-дәл әрі біркелкі қолданылуын, жедел іздестіру қызметінің, анықтау мен тергеудің, әкімшілік және Атқарушылық іс жүргізудің заңдылығын жоғары қадағалауды жүзеге асыратын мемлекеттік оран [2, 3-б.].

Прокуратура қызметінің мақсаты Заңның үстемдігін, бірлік пен заңдылықты нығайтуды, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету болып табылады. Прокуратура қызметінің негізгі мазмұнын прокурорлық қадағалау құрайды.

Прокурорлық қадағалау ұғымы туралы авторлардың әртүрлі пікірлерін қарастырайық.

Ресейлік профессор О. Е. Кутафин прокурорлық қадағалау ұғымы прокуратура органдары жүзеге асырады деп санайды: федералдық министрліктер мен ведомстволардың, Ресей Федерациясы субъектілерінің өкілді (заң шығарушы) және атқарушы органдарының, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, әскери басқарудың, бақылау органдарының, олардың

лауазымды тұлғаларының заңдарды орындауын, сондай-ақ олар шығарған құқықтық актілердің заңдарына сәйкестігін қадағалау; осы органдардың, сондай-ақ басқару органдарының және коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар басшыларының адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтауын қадағалау; жедел-ізвестіру қызметін, анықтауды және алдын ала тергеуді жүзеге асыратын органдардың заңдардың орындалуын қадағалау; жазаны орындайтын және сот тағайындайтын мәжбүрлеу сипатындағы шараларды қолданатын органдар мен мекемелер әкімшіліктерінің, ұсталғандар мен қамаудағыларды ұстау орындары әкімшіліктерінің заңдардың орындалуын қадағалау. [3, 13-бет].

Қадағалауды жүзеге асыру кезінде прокурор: егер заңға қайшы келсе, әртүрлі заңды тұлғалар шығаратын актілерге наразылық білдіруге; құқық бұзушыларды қылмыстық жауапкершілікке тартуға, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғауға; заңды бұзудан келтірілген материалдық залалды өтеуді және т.б. қамтамасыз етуге құқылы. [3, 273-б.].

М. Р. Насырова, С.П. Гуляева прокурорлық қадағалау тұжырымдамалары туралы өз көзқарасын ажыратады - бұл елдің Бас Прокуроры және оған бағынышты прокурорлар жүзеге асыратын, барлық заңды тұлғалардың, лауазымды тұлғалар мен азаматтардың заңдардың дәл және біркелкі орындалуын жоғары қадағалау (жалпы қадағалау), сондай-ақ құқық қорғау органдарының барлық сатыларында (анықтау, алдын ала тергеу, сот талқылауы, сот тағайындаған үкімдер мен басқа да мәжбүрлеу шараларын орындау) [4, 295-296 Б.].

Қазақстандық жазушы С.Қ. Жүрсімбаевтың пікірінше, прокурорлық қадағалау: прокуратураның негізгі функциясы мемлекеттік қызметтің дербес және ерекше түрі ретінде; заң ғылымының саласы; оқу пәні ретінде сипатталады. Прокурорлық қадағалау заң ғылымының саласы ретінде прокурорлардың қадағалауды жүзеге асыру жөніндегі қызметін реттейтін

заңнама, оны жүзеге асырудың нысандары, құралдары мен әдістері, қадағалауды жүзеге асыру саласындағы қоғамдық қатынастардың даму заңдылықтары, осы қызметтің тиімділік проблемалары туралы білім сомасын білдіреді [5].

Әрі қарай, біз прокуратураның жалпы қадағалауын қарастырамыз. «Жалпы қадағалау» термині енді заңда, құқықтық актілерде және прокуратураның ресми құжаттарында қолданылмайды. Прокурорлық қадағалау функциясының тарылуына мүдделі қарсыластардың қатаң сыны, жалпы қадағалау және осы саланың белгісіздігі, олардың көзқарасы бойынша, елдің демократиялық қайта құру моделіне сәйкес келмейді, практикалық қызметкерлерді бұл сөз тіркесін қолданудан бас тартуға мәжбүр етті. Бірақ бұл термин кәсіби сөйлеуде жоқ дегенді білдірмейді, әсіресе "жалпы қадағалау" атауы барлық мамандар үшін дәстүрлі түрде түсінікті [6].

Арнайы прокурорлық қызметтің негізін қалаушы бола отырып, жалпы қадағалау басқа салаларға қарағанда мемлекеттік басқару саласындағы заңдылықты қамтамасыз етуге жәрдемдесуге арналған [6, 117-бет].

Прокуратураның заңдардың орындалуын және құқықтық актілердің заңдылығын қадағалауы Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2018 жылғы 2 мамырындағы № 60 бұйрығымен бекітілген "әлеуметтік экономикалық салада заңдардың қолданылуын, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын прокурорлық қадағалауды ұйымдастыру туралы" нұсқаулықпен (30.03.2012 жылға арналған өзгерістермен және толықтырулармен) реттеледі [9].

Қаралып отырған салада барлық буындағы прокурорлар жүзеге асыратын Қазақстан Республикасындағы прокурорлық қадағалаудың мәні мен мақсаты неғұрлым айқын көрінеді. Дәл осы жерде прокуратураның заңның үстемдігін қамтамасыз ету жөніндегі қызметі – жеке адамның құқықтары мен

бостандықтарын, қоғамдық және мемлекеттік мүдделерді қорғаудың құқықтық мемлекеттің нормативтік негізі тікелей көрініс табады.

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау, кез-келген басқа мемлекеттік әлеуметтік пайдалы, шығармашылық қызмет сияқты, өзіндік мәні мен міндеттері бар. Кез-келген практикалық іс-әрекеттің тақырыбы әдетте оның мазмұнын, сипатын, ерекшеліктерін және нақты оң нәтижеге қол жеткізуге бағытталғандығын білдіреді.

Қадағалаудың осы түрінің міндеттері:

- адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, органдардың, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен азаматтардың құқықтық актілері мен әрекеттерінің заңнамаға сәйкестігін қамтамасыз ету;
- кез келген заң бұзушылықтарды, осындай заң бұзушылықтарға ықпал еткен себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға, бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге шаралар қолдану.

Заңдардың орындалуын қадағалауды жүзеге асыру кезінде прокурорлардың міндеттері жинақталған түрде: азаматтар мен лауазымды адамдарды шақырудан және олардан жүргізілетін тексеру мәселелері бойынша айғақтар алудан; мемлекеттік органдардың, сондай-ақ меншіктің барлық нысандарындағы ұйымдардың аумағы мен үй-жайларына қызметтік куәлігін көрсету арқылы кедергісіз кіруден; Коммерциялық, банктік және заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді жария етпеуге қойылатын талаптарды сақтай отырып, жүргізілетін тексеру мәселелері бойынша жеке және заңды тұлғалардың; жасырын қылмыстарды анықтау мақсатында құзыретті органдардан олардың нәтижелері туралы хабардар ете отырып, жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асыруды талап етуге; басшылардан және басқа да лауазымды адамдардан қажетті құжаттарды, материалдарды, статистикалық ақпаратты және заңдылықтың жай-күйі және оны қамтамасыз

ету жөнінде қолданылатын шаралар туралы өзге де мәліметтерді алуға; тексеруге және қорытындылар беруге қатысу үшін мамандарды тартуға; прокуратураға келіп түскен материалдарды, өтініштерді тексеруді өз құзыретіне сәйкес жүргізуді талап етуге және; қауіпсіздікті және қадағалау қызметін қамтамасыз ету үшін басқа құқық қорғау органдарының қызметкерлерін тексерулерді жүзеге асыруға тартуға; сараптамалар тағайындауға; Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген өзге де тексеру әрекеттерін орындауға міндетті [6].

Заңдардың орындалуын бақылау әрқашан олардың әр түрлі субъектілерінің сақталуын тексеруден басталады. Тексеру-прокурор қызметінің ең қиын және қиын бөлігі, өйткені құқық бұзушылар көбінесе өздерінің заңсыз әрекеттерінің іздерін мұқият және кейде өте білікті түрде жояды, өздерін жасырады, тиісті ақпараты бар адамдарға қауіп төндіреді. Мазмұны бойынша заңдардың орындалуын тексеру тергеудің өзіндік аналогы болып табылады.

Құқық бұзушылықтарды анықтау қызметі әдетте прокурордың олар туралы нақты деректерді жинауынан басталады. Соңғысын зерттеу және түсіну негізінде теріс, қоғамға қарсы фактілер анықталады, олардың құқықтық бағалануы нәтижесінде заңдылықтың бұзылуы анықталады. Құқық бұзушылықпен байланысты барлық құқықтық салдарларды нақты айқындау өте маңызды: келтірілген зиянның мөлшері, жауапкершілік сипаты және т.б. кінәлі адамдар, жәбірленушілер, сондай-ақ осы заң бұзушылықтарды жасауға ықпал еткен себептер мен жағдайлар міндетті түрде анықталуға жатады [6, 3-бет].

Қадағалау қызметінің екінші бөлігі заң бұзушылықтарға және оларды тудырған мән-жайларға ден қою да маңызды. Бірде-бір құқық бұзушылық прокуратура тарапынан тиісті ықпал етусіз қалмауға тиіс. Тек осы жағдайда ғана біздің мемлекетте заңдылықты нақты нығайтуға болады. Жауап беру екі жолмен жүзеге асырылады.

Бірінші заң бұзушылықты прокурордың өзі тікелей жою. Мұндай әдіс анықтау және алдын ала тергеу органдарының заңдарды орындауын қадағалау кезінде қолданылады. Тергеушінің немесе анықтау жөніндегі инспектордың қандай да бір заңсыз қаулысын анықтағаннан кейін прокурор өз қаулысымен оның күшін жояды.

Ден қоюдың екінші тәсілі прокурордың тиісті құзыретті органдарға, лауазымды адамдарға заңдылықтың бұзылуын және оларға ілеспе мән-жайларды жою жөнінде қажетті шаралар қабылдау туралы талаппен жүгінуі. Мысалы, аудан, қала әкімшілігі басшысының қаулысын заңсыз деп танығаннан кейін прокурор оған көрсетілген актінің күшін жою немесе өзгерту туралы талаппен наразылық жібереді. Бұл ретте қабылданатын шаралардың нақты нәтижесін қамтамасыз ету өте маңызды. Бұл әдіс қадағалау практикасындағы ден қоюдың негізгі нысаны болып табылады [7, 3-бет].

Заңдардың орындалуына тексеру жүргізу кезінде құқық бұзушылықтардың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайлар басқа да заң бұзушылықтардың алдын алу мақсатында дәл анықталады. Бір құқық бұзушылық анықталған кезде де алдын-алу функциясы бар, ол белгілі бір субъектінің мінез-құлқына кедергі келтіреді, бұл әсіресе прокурорлық қадағалаудың екінші бөлігінде айқын көрінеді. Құқық бұзушылықтарды және оларға ілеспе мән-жайларды жою жөнінде шаралар қабылдай отырып, прокурор оларды кейіннен жасауды ЕСКЕРТЕДІ.

Прокурорлық қадағалау-мемлекеттің өзі арнайы құрған прокурорлық органдар жүзеге асыратын қызметі. Заңдарды қабылдай отырып, мемлекет оларды барлық азаматтар, мекемелер, кәсіпорындар, ұйымдар қатаң және дәл орындауға мүдделі. Нормативтік актілердің шындығында биліктің өзі көрінеді. Осыған байланысты мемлекет нақты қадағалау функциясын орындауға мәжбүр [7, 9-10 бет].

Бұл ретте төмен тұрған прокурорлар жоғары тұрған прокурорлар арқылы осындай ұсыныстар енгізе алады; лауазымды адамдардың, әсіресе құқықтық актілер шығаратын және басқа да заңдық мәні бар іс-әрекеттер жасайтын органдар басшыларының, кәсіпкерлердің, сондай-ақ азаматтардың құқықтық мәдениетін арттыра отырып, оларға заңдарды нақты орындау қажеттігін дағдыландыра алады. Бұған арнайы алдын-алу және алдын-алу шараларын жүргізумен бірге заңдардың орындалуына прокурорлық қадағалау белсенді түрде ықпал етеді.

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалаудың ерекшелігі, басқа мемлекеттік органдар жүзеге асыратын қадағалау мен бақылаудан айырмашылығы, прокурордың өз өкілеттіктерін қолданудың негізі, әдетте, заңдардың бұзылуы туралы ақпарат болып табылады. Осындай ақпаратқа ие бола отырып, прокурор заңдардың орындалуына тексеру жүргізеді және басқа да қадағалау әрекеттерін жасайды.

Басқа салалардан айырмашылығы, заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау-бұл анықтау және тергеу органдарының, соттар мен төрелік соттардың және сот тағайындаған жазаларды орындайтын органдардың қызметін реттейтін заңдарды қоспағанда, заңдардың басым көпшілігін қамтитын ең кең және жан-жақты сала. Заңдардың орындалуын қадағалайтын органдардың саны мен алуан түрлілігі бойынша бұл сала ең күрделі және көп еңбекті қажет етеді.

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау (жалпы қадағалау) өкілді және атқарушы билік органдарының, бақылау органдарының, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың, қоғамдық ұйымдардың, лауазымды адамдар мен азаматтардың заңдарды біркелкі түсінуі мен дәл орындауын қамтамасыз ету мақсатында құрылды. Бұл мақсат прокурорлық қадағалауды реттейтін заңнамада олардың дамуының белгілі бір кезеңдерінде қоғам мен мемлекет алдында тұрған міндеттерге қатысты нақтыланады.

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау, басқа салалардағы қадағалау сияқты, заңның үстемдігін, бірлікті және заңдылықты нығайтуды қамтамасыз ету, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау мақсатында жүзеге асырылады [8, 11-бет].

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау өкілді және атқарушы билік, мемлекеттік басқару, бақылау, басқа да органдар шығарған құқықтық актілердің заңдарға сәйкес келуіне және заңдарды барлық органдар лауазымды адамдар мен азаматтардың бағыныстылығына (бағыныстылығына) қарамастан дәл және біркелкі орындауға бағытталған. Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалаудың негізгі мақсаты осы.

Заңдардың орындалуына прокурорлық қадағалауды жүзеге асырудың өзектілігі заңдардың, әсіресе өкілді органдардың, мемлекеттік басқару және бақылау органдарының, құқық қорғау органдарының нақты орындалуы мемлекет алдында тұрған міндеттерді сәтті орындау үшін өте маңызды екендігімен байланысты. Бірінші кезекте бұл органдарда халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға, Әлеуметтік сала мен экономиканы дамытуға, мемлекеттілікті нығайтуға, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтауға, заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуға бағытталған заңдарды іске асыру міндеті жатыр. Заңдардың орындалуына прокурорлық қадағалауды жүзеге асыра отырып, прокурорлар сол арқылы Қазақстан Республикасында нарықтық қатынастардың дамуына, қоғамдағы тұрақтылықтың артуына, мемлекеттіліктің нығаюына, құқықтық мемлекеттің қалыптасуына, яғни әлеуметтік-экономикалық және өзге де реформалардың іске асырылуына ықпал етеді. Соңғы уақытта қылмыстың өсуіне байланысты қылмыстардың алдын-алудың ерте құралы ретінде заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалаудың рөлі артып келеді. Прокурорлар қадағалауды жүзеге асыра отырып, қылмыстарды ғана емес, ең бастысы, қылмысқа айналуы

немесе қылмыс жасауға ықпал етуі мүмкін құқық бұзушылықтарды да анықтайды [8, 13-бет].

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалаудың нақты міндеттері барлық прокуратураларға және жеке-жеке аумақтық және мамандандырылған прокуратураларға қатысты Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының, оның орынбасарларының, облыс прокурорларының бұйрықтары мен нұсқауларында айқындалады. Бұл актілердің ішінде Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2010 жылғы 1 қазандағы № 60 "әлеуметтік-экономикалық салада заңдардың қолданылуын, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын прокурорлық қадағалауды ұйымдастыру туралы" нұсқаулығы ерекше орын алады [9].

Қазіргі кезеңде заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалауға қойылатын негізгі талап – оның түпкі нәтижеге – заңдылық пен құқық тәртібінің жай-күйіне әсер етуінен көрінетін оның тиімділігін арттыру [8, 54-55 б.].

Азаматтық іс жүргізу құқығы теориясында прокурордың оң мәртебесін анықтауға қатысты әртүрлі ұстанымдар бар. Бұл мәселені шешудің бірыңғай тәсілінің болмауы осы мәселеге деген үлкен қызығушылықты тудырады.

Сот және құқық қорғау жүйелерінде болып жатқан өзгерістер прокурордың азаматтық процеске қатысуының рөлі мен нысандарын қайта караудың ерекше өзектілігін береді. Бес институционалдық реформаны іске асыру жөніндегі 100 нақты кадам - Ұлт жоспары шеңберінде азаматтық сот ісін жүргізуді жетілдірудің басым бағыты ретінде оған ПРОКУРОРДЫҢ ҚАТЫСУЫН қысқарту айқындалғаны белгілі. Бұл ретте, Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінде (бұдан әрі - АІЖК) бұл мәселе өте үстіртін шешілгенін, прокурордың азаматтық процеске қатысуының бұрынғы тәсілдері сақталғанын атап өткен жөн. Айта кету керек, бұл мәселені зерттеу және одан әрі шешу прокурордың азаматтық процеске қатысуының

құқықтық сипатын түсінуге ықпал етеді, оның сотпен және процестің басқа қатысушыларымен өзара әрекеттесу сипатын, сондай-ақ оның іс жүргізу құқықтары мен міндеттерінің мазмұнын анықтайды [10]. Осыған байланысты біз қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық және құқықтық қайта құрулармен жақсы үйлесетін прокурордың азаматтық процеске қатысуының тұжырымдамалық моделін жасау мақсатында қолданыстағы азаматтық процестік кодексті талдауға әрекет жасадық.

1.2. Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы прокурорлық қадағалаудың КСРО кезеңіндегі қалыптасу тарихи, шет ел тәжірибесі

Құқықтық тәртіпті қорғау және мемлекеттік басқарудағы заңдылықты қамтамасыз ету тетігінің тақырыбы көп өлшемді. Заңдылық пен құқықтық тәртіптің сақталуын қадағалауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың тарихы ерекше қызығушылық тудырады. Отандық тарих және құқық ғылымында прокуратура тарихына арналған көптеген жұмыстар бар. Олардың көпшілігі органның пайда болу кезеңіне, сондай-ақ революцияға дейінгі кезеңде қалыптасуы мен дамуына бағытталған [12]. Маңызды тарихнамалық алшақтық кеңестік кезеңдегі прокуратураның генезисінің тарихын мойындауы керек. Органның даму тарихын зерттеу, оның негізгі мақсаты - ескі және жаңа мемлекеттік жүйе бұзылған кезеңде заңдардың сақталуы мен орындалуын бақылау, мемлекеттің мәнін түсінуге және өзіне тән заңдылықты сақтау институттарын құру және қайта құру тетіктерін бақылауға мүмкіндік береді.

Кеңес прокуратурасының тарихында бірнеше кезеңдерді бөліп көрсетуге болады, біздің ойымызша, жаңа мемлекеттік билік ескі прокуратура мен оның ведомстволық бағыныштылығынан бас тартқан кезде (1917-1922) пайда болу кезеңі ерекше қызығушылық тудырады. Дәл осы кезеңде Кеңес мемлекетінің қадағалау органдарының моделі сынақтар мен қателіктер арқылы анықталды, прокуратураның әртүрлі нұсқалары сыналды: сот жүйесінің бөлігі, қадағалау-тергеу аппаратының бөлігі, тәуелсіз мемлекеттік орган.

Қазан төңкерісінің негізгі салдары мемлекеттік жүйенің өзгеруі және мемлекет механизмінің - Ресей империясында мемлекеттік билікті жүзеге асыратын органдардың тұтас иерархиялық жүйесінің бұзылуы болды. Жаңа мемлекеттілік құрылысының бірінші жылында жергілікті автономия және басқару демократия идеясы басым болды. Бұл үрдістің көрінісі Кеңес үкіметінің алғашқы Жарлықтарының бірі – Халық комиссарлар кеңесі (бұдан әрі – ХКК) -

1917 жылғы 24 қарашада (5 желтоқсан) «Сот туралы» жарлық болды, ол «Сот тергеушілерінің, прокурорлық қадағалаудың, сондай-ақ алқабилер мен жеке адвокатура институттарының бар институттарын» жойды [15]. Жұмысшылардың, сарбаздар мен шаруа депутаттарының жергілікті кеңестеріне Ресей империясының мемлекеттік мекемелерінің, соның ішінде прокуратураның мүлкі мен мұрағатын қабылдау тапсырылды. Алдын ала қылмыстық тергеу судьяларға жеке - дара жүктелді, қылмыстық процестегі айыптаушылар мен қорғаушылардың және азаматтық процестегі адвокаттардың рөлін «азаматтық құқықтарға ие екі жыныстағы азаматтар» орындай алады [15, 11-14-беттер]. Одан кейінгі «Сот туралы» № 2 (1918 ж. ақпан) және № 3 (1918 ж. шілде) жарлықтары сот жүйесінде прокурор туралы мәселелерді көтерген жоқ.

Кеңес мемлекетіндегі заңдылықты бақылау және қадағалау функциялары бытырап кетті және оларды әртүрлі органдар жүзеге асырды. Жаңа заңдылықтың сақталуын ұйымдасқан бақылауды қалпына келтіргеннен кейінгі алғашқы айларда мүлдем жоқ. Бірақ билікті орталықсыздандыру, жергілікті өзін - өзі басқару органдарының тәуелсіздігі пролетари-ата диктатурасының қалыптасып келе жатқан мемлекетінің практикалық міндеттеріне қайшы келді. Басқарудың бірыңғай орталықтандырылған мемлекеттік аппаратын қалыптастырудың басталуы 1918 жылдың шілдесінде РСФСР-дің алғашқы Конституциясын қабылдау арқылы басталды. Алайда заңдылықты жалпы қадағалау идеясы Негізгі Заңда толық көрініс таппады. Кеңестік нормативтік құқықтық актілердің сақталуын бақылауға арналған жалғыз мақала 32-бап болды. Онда заңдардың нақты қолданылуын жалпы қадағалау Бүкілодақтық орталық атқарушы комитетке (бұдан әрі - БОАК) жүктелді, ол заңнама және басқару жөніндегі жұмыстарды біріктірді және келісті [1918 жылғы 10 шілдедегі РСФСР Конституциясы (негізгі заң)].

Бірқатар қадағалау функциялары Әділет Халық Комиссариатына (бұдан әрі-әділет комитеті) жүктелді. Оның міндеті бұрынғы әділет органдары мен сотты жою болды. Жергілікті деңгейде НКЮ бөлімдері құрылды, олар халық соттары мен трибуналдарының қызметіне жетекшілік етті [16, с.114]. БОАК және ХКК 1921 жылғы 10 наурыздағы декретімен "Жоғары Сот бақылауы туралы ереже" бекітілді, оған сәйкес сот органдарының, тергеу органдарының, пенитенциарлық жүйенің қызметін жалпы қадағалау ҰБК-ға жүктелді. Заңдылықтың сақталуын қадағалау саласында орталықтандырудың болмауын кеңес басшылығы ұғынды. Мәселенің маңыздылығы 1918 жылғы 8 қарашада қабылданған VI Бүкілресейлік Төтенше кеңестер съезінің "заңдарды дәл сақтау туралы" қаулысында ерекше атап өтілді [16, 21 - бет]. Алайда заңдылықтың сақталуын қадағалаудың орталықтандырылған жүйесін құру туралы шешім қабылданған жоқ. 1918 жылы қарашада БОАК бекіткен "РСФСР халық соты туралы" ереже Республиканың сот жүйесін біріздендірді, бірақ кәсіби мемлекеттік айыптаушыны сот ісін жүргізуге қайтармады.

Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарының маңызды белгісі прокурорлық қадағалау элементтері болған жаңа жолды енгізуге қарсылықты басуға бағытталған жазалау және репрессиялық органдар жүйесін құру болды. Репрессивті салада негізгі рөлді Бүкілресейлік төтенше комиссия (бұдан әрі - чека) және революциялық трибуналдар атқарды, оларды құру "Сот туралы" № 1 декретте (8-тармақ) қарастырылған [15, 14-бет] 1918 жылдың мамырынан 1920 жылдың наурызына дейін революциялық трибуналдар туралы бірнеше ереже қабылданды. Осы органдардың жазалаушы бағыты мен саяси бағдарына қарамастан, олардың қызметінде қылмыстық сот ісін жүргізудегі прокурорлық қадағалаудың бастауларын байқауға болады, олар әр трибуналда құрылған прокурорлар алқаларының және БОАК революциялық трибуналында мемлекеттік айыптаушылардың Орталық алқасының қызметінде көрінді. Оларға мемлекеттік айыптау және қылмыстарды тергеуді бақылау жүктелді.

Осылайша, 1917-1921 жылдары мемлекеттік органдардың, қоғамдық бірлестіктер мен азаматтардың әлеуметтік заңдылықтың орындалуын бақылау міндеті орталықтандырылмаған болды, оны басқа негізгі органдар арасында қосымша қадағалау функциясын орындайтын әртүрлі мемлекеттік органдар жүзеге асырды. Қадағалау және айыптау функцияларын әртүрлі органдар жүзеге асырды (БОАК, ХКК, НКЮ және т.б.). Өкілеттіктердегі шатасулар, жершілдік, билікті асыра пайдалану, азаматтық соғыс кезіндегі мүдделер қақтығысы 1921 жылы мемлекеттік биліктің дағдарысына әкелді. сонымен қатар, заңдылықты қадағалаудың бірыңғай жүйесін құру туралы сұрақ қою қажеттілігі туындады. Бірыңғай заңнамаға негізделген қалыптасып келе жатқан құқықтық жүйе құқықтық өмірдің түрлі салаларында бақылау - қадағалау функцияларын жүзеге асыруға арналған мамандандырылған орталық орган құруды талап етті. Мұндай орган Кеңес прокуратурасы болуы керек еді.

Біртұтас революциялық заңдылық туралы мәселе РКП (б) 1921 жылғы XI Бүкілресейлік конференциясына қойылды. съезд қабылдаған қарарда бүкіл елде, қоғамдық өмірдің барлық салаларында революциялық заңдылықты енгізу қажеттілігі, заңдар бұзылған жағдайда барлық кеңес азаматтары мен билік органдарының жауапкершілігі және жеке құқықтар кепілдіктерін күшейту туралы айтылды [16, 22- б.].

1921 жылдың соңында прокуратура туралы ереженің жобасын дайындау туралы шешім қабылданды. Жобаны әзірлеу барысында ведомстволық бағыныштылық жүйесі, өкілеттіктер көлемі, Жаңа орган қызметінің принциптері туралы мәселелер талқыланды.

Провинциялық атқарушы комитеттер мен прокуратураның қызметін үйлестіру мәселесі ерекше өткір болды.

БОАК таңдаған комиссия бірден Кеңес мемлекетінде прокурорлық қадағалауды ұйымдастыру моделіне екі негізгі көзқарасты көрсетті. Көпшілігі жергілікті прокурорлық қадағалаудың қосарланған бағыну жүйесінде, "бір

жағынан, орталыққа тиісті Наркомат атынан, екінші жағынан - жергілікті губиспол - комға" [18]. Тағы бір нұсқа жергілікті биліктен тәуелсіз бірыңғай орталықтандырылған прокуратура моделі болды.

Екінші модельді алға жылжытудағы маңызды рөл В.И. Ленинге тиесілі болды, ол қадағалау органын орталықтандыруды талап етті және партияның Орталық комитетін Қос бағыну идеясынан бас тарту үшін талқылау процесіне араласуға шақырды. И. в. Сталиннің атына саяси бюроға" Қос бағыну және заңдылық туралы " В. И. Ленин ұйымдастырудың негіздері мен прокуратураның міндеттерін анықтады: "жергілікті прокурорлық билікке тек орталыққа бағынуды белгілеу және жергілікті биліктің барлық шешімдеріне және осы шешімдердің немесе қаулылардың заңдылығы тұрғысынан наразылық білдіру құқығы мен міндетін прокурорлық билік үшін сақтау" және оның міндеттері [18]. В. И. Ленин заң принципі "қосарланған" бағынумен тиісті түрде қамтамасыз етілмейтінін, "заңдылық Калуга мен қазан болмауы мүмкін, бірақ біртұтас Бүкілресейлік болуы керек", яғни оның сақталуын бақылау тәуелсіз және орталықтандырылған болуы керек екенін дәлелдеді [18].

Прокуратураны ұйымдастыру моделін талқылау кеңестік Әділет қайраткерлерінің IV Бүкілресейлік съезінде өтті. "Бірыңғай орталықтандырылған және жергілікті биліктен тәуелсіз прокуратура құру идеясын" Т.П. Коржихина [16, с.115] қорғады, прокуратураны орталықтандыруға қарсыластар л. м. Каганович пен Д. Б. Рязанов болды, олар жергілікті прокуратура органдарының провинциялық атқарушы комитеттерге және республика прокурорына қосарланған бағыну жүйесінде тұрды. Олар прокуратураның жергілікті билік органдарының шешімдеріне наразылық білдіру құқығына қарсы шықты [17, 23- б.].

1922 жылдың мамыр айында БОАК жобаны талқылау бойынша жұмысты бастады. Отырыс барысында Н.В. Крыленкоға Прокуратура туралы ереже жобасын қабылдау үшін баптар бойынша дауыс беру ұсынылды. Дауыс беру

1922 жылғы 26 мамырда өтті, оған БОАК төрағасы М.и. Калинин және БОАК хатшысы А. С. Енукидзе 1922 жылғы 28 мамырда қол қойды [19, 57-бет].

«Прокурорлық қадағалау туралы Ережеге» сәйкес мемлекеттік Прокуратура құрылды, оған мынадай негізгі функциялар жүктелді: «а) кінәлілерге қарсы қылмыстық қудалау және заңды бұзатын қаулыларға наразылық білдіру жолымен барлық билік органдарының, шаруашылық мекемелерінің, қоғамдық, жеке ұйымдар мен жеке тұлғалардың іс-әрекеттерінің заңдылығын мемлекет атынан қадағалауды жүзеге асыру; б) қылмыстарды ашу саласындағы тергеу анықтау органдарының қызметін, сондай-ақ мемлекеттік саяси басқару органдарының қызметін тікелей қадағалау; в) сотта айыптауды қолдау; г) қамаудағыларды қамауда ұстаудың дұрыстығын қадағалау» [БОАК-тың 28.05.1922 жылғы «прокурорлық қадағалау туралы ереже» Қаулысы, 2-бап].

Мемлекеттік прокуратура НКЮ құрылымына қосылды [20, 1-бап]. Прокуратураға басшылықты бір мезгілде республиканың прокуроры болған Әділет Халық Комиссары жүзеге асырды [3 бап]. Провинцияларда прокурор лауазымдары құрылды, оларды тағайындауды Республика Прокуроры жүзеге асырды [20; 6-бап].

Республика Прокурорының қызмет саласы айтарлықтай кең болды: барлық халық комиссариаттарының заңды қызметін қадағалау, олар берген заңсыз нормативтік - құқықтық актілердің күшін жою туралы ұсыныс; халық комиссариаттарының қаулылары мен өкімдеріне ХКК-ге наразылық білдіру; Республика прокуратура органдарының құзыретіне жалпы басшылықты жүзеге асыру [БОАК - тың 28.05.1922 ж. "прокурорлық қадағалау туралы ереже" Қаулысы, 9 - бап]. Республика Прокуроры прокуратураның жұмысы туралы есептерді жыл сайын БОАК Президиумына ұсынуға міндетті болды [20; 10-бап].

Ережеде әскери ведомствоның мекемелері мен лауазымды адамдарына қатысты прокурорлық функцияларды жүзеге асыратын әскери прокуратура да құрылды. Әскери прокурорлар БОАК Жоғарғы трибуналында тұрған республика прокурорының көмекшісінің қарамағында болды [20; 7 - бап].

Ереженің қабылдануымен жергілікті жерлерде прокуратураны қалыптастыру басталды. Алғашқылардың бірі болып Беларусь КСР (26.06.1922 ж.), Украина КСР (28.06.1922 ж.), Әзірбайжан КСР (11.07.1922 ж.) прокуратура органдары құрылды.

Осылайша, 1917-1922 жылдар кезеңі түбегейлі жаңа модельдің – кеңес прокуратурасының туған уақыты болды. Жаңа модель революцияға дейінгі кезеңде прокуратураны ұйымдастырудан айтарлықтай ерекшеленді. Басты ерекшелігі прокуратура қызметіндегі екі функцияның үйлесуі болды: заңдылықтың сақталуын жалпы қадағалау және қылмыстық процесте мемлекеттік айыптауды қолдау. Мұндай тән қасиет, біздің ойымызша, Кеңес өкіметінің мемлекеттің құқықтық өмірінің барлық салаларын бақылауға алғысы келетіндігін көрсетеді. Жалпы бақылаудың құрылған моделі XX ғасырдың 20-шы жылдарындағы жас Кеңес мемлекетінің саяси жүйесі мен формасына сәйкес келді.

Шет ел тәжірбиесі

Шет елдердің прокуратура органдарының прокурорлық қадағалау (бақылау) тәжірбиесін зерделеу кезінде сол немесе өзге елде қалыптасқан құқық жүйесін негізге алу қажет. Мысалы, Австрия, Дания, Италия, Франция, Германия құрлықтық құқық жүйесін, АҚШ пен Ұлыбритания – англо – саксондық құқық жүйесін, ал Болгария, Венгрия, Польша, Словения, Словакия, Чехия-Шығыс Еуропалық құқық жүйесін білдіреді. Сонымен қатар, заң әдебиетінде прокуратураның атқаратын орны бойынша мемлекеттік органдар жүйесінде мемлекеттердің төрт тобын бөлу туралы шешім қабылданды:

- 1) прокуратура мемлекеттің Әділет министрлігінің құрамында орналасқан;
- 2) прокуратура сот корпусының (магистратураның) құрамына енгізілген және соттар жанында орналасқан мемлекеттің атынан өкілдік етеді;
- 3) прокуратура жеке жүйеге бөлініп, Парламентке есеп беретін мемлекеттің аумағында жүзеге асырылады;
- 4) прокуратура мемлекеттің дербес органы ретінде мүлде жоқ мемлекеттер.[21]

Елдердің бірінші тобына, атап айтқанда, АҚШ, Франция, Польша, Жапония кіреді. Сонымен, АҚШ пен Польшада Әділет министрі (АҚШ – та – Бас прокурор) бір уақытта Бас прокурор болып табылады. Оған төменгі прокурорлар (атторн) бағынады, ал АҚШ-та федералды прокуратура жүйесімен қатар, әр штатта штаттың Бас атторн басқаратын және федералды прокуратураға бағынбайтын жеке прокуратура жүйесі бар. Федералды прокурорларды Президент Сенаттың кеңесі бойынша және келісімімен Бас атторнейдің ұсынысы бойынша тағайындайды. Штаттарда прокурорларды губернаторлар да тағайындайды. Францияда 1958 жылғы магистратураның мәртебесі туралы органикалық заңы бар № 58-1270 бұйрыққа сәйкес прокурорлар жоғары басшылардың басшылығымен және бақылауында болады және Әділет министріне бағынады; сот отырысында олардың сөйлеуі тегін. Кассациялық сот пен апелляциялық соттар жанында бас прокурорлар, үлкен сот трибуналдары жанында Республика прокурорлары жұмыс істейді [21, 3-бет].

Елдердің екінші тобына, атап айтқанда, Испания мен Италия кіреді. Сонымен, Испанияда, прокуратураның органикалық жарғысын реттейтін 1981 жылғы Заңға сәйкес, прокуратура заңдылықты, азаматтардың құқықтарын және заңмен қорғалатын жеке мүдделерді қорғауға, оның функциясына немесе мүдделі тұлғалардың өтініштеріне байланысты, сондай-ақ трибуналдардың Тәуелсіздігінің сақталуын бақылайды және олардың алдында қоғамдық мүддені қанағаттандыруға тырысады. Функционалды автономиясы бар сот жүйесіне

енгізіле отырып, прокуратура өз міндетін іс-әрекеттің бірлігі мен иерархиялық тәуелділік қағидаттарына және кез-келген жағдайда заңдылық пен бейтараптық қағидаттарына сәйкес орындайды (бұл саяси партияларға тиесілі емес). Прокуратура органдары соттарда провинциялық деңгейге дейін жұмыс істейді. Оларды сот билігі Бас кеңесінің пікірін тыңдағаннан кейін Үкіметтің ұсынысы бойынша патша тағайындайтын мемлекеттің бас прокуроры басқарады. Сот иерархиясында ол Жоғарғы сот төрағасынан кейінгі келесі адам болып саналады. Италия Конституциясының 112 бабына сәйкес «Прокуратура қылмыстық қудалауды жүзеге асыруға міндетті». Бұдан басқа, прокуратура заңдардың сақталуын, сот төрелігінің жедел және дәл орындалуын, мемлекет құқықтарының қорғалуын қадағалауды жүзеге асырады. Прокурорға жария тәртіп туралы заңдардың сақталуын қамтамасыз ету жөнінде тікелей өкілеттіктер берілген. Прокурор азаматтық істерді қозғайды. Жоғарғы кассациялық сот жанындағы және апелляциялық соттар жанындағы прокурордың функцияларын Республиканың Бас прокурорлары, ал трибуналдар кезінде — республиканың прокурорлары орындайды [21, 18-бет].

Елдердің үшінші тобын "социалистік" және бұрынғы "социалистік" елдер құрайды. Оларда прокуратураға жоғарыда аталған функциялармен қатар, көбінесе заңдылыққа жалпы бақылау деп аталады, оның объектілері мемлекеттік органдар (әдетте министрліктерден бастап және төменде өкілді органдарды қоспағанда), қоғамдық бірлестіктер, экономикалық ұйымдар, әртүрлі мекемелер мен жеке тұлғалар болды. Мәселен, Қытай Халық Республикасы Конституциясының 129-бабында "Қытай Халық Республикасының халық прокуратурасы заңдылықтың сақталуын қадағалайтын мемлекеттік орган болып табылады"

Төртінші топтағы елдің мысалы – Ұлыбритания, онда прокуратура жоқ. Бас атторни адвокаттық корпусы басқарады, оның өкілдері қажет болған жағдайда сот процестерінде айыптаушы ретінде әрекет етеді. Аса маңызды

қылмыстық істер қаралған кезде, айыптауды арнайы лауазымды тұлға – қоғамдық тыңдаулардың директоры қолдайды. Қазақстандық сарапшы в. т. Конусованың талдау қорытындылары көрсеткендей. органдары (Біріккен Корольдіктің прокуратурасы) заңдарды өзге органдар мен ұйымдардың сақтауын немесе қолдануын қадағалауды жүзеге асырмайды[22]", ал прокуратура қызметінің негізгі міндеті жариялы мүддені қорғау болып танылады.

Жоғарыда көрсетілген айырмашылықтар көбінесе прокуратураның заңнамада да, мемлекеттік органдар жүйесінде де әр түрлі орналасуына байланысты. Екінші жүйе жұмыс істейтін мемлекеттердің Конституциялары тек Прокуратура туралы айтады. Прокуратураның жеке орталықтандырылған жүйесі бар мемлекеттердің Конституциялары көбінесе оған сот билігі туралы бөліммен қатар арнайы бөлімді арнайды, бұл оның мемлекеттік билік механизміндегі ерекше орнын атап өтуге арналған.

Құқықтық реттеу тәжірибесі және континентальды құқық жүйесі елдеріне жататын Франция мен Германиядағы прокуратура органдарының және англосаксондық құқық жүйесіне кіретін АҚШ-тың тәжірибесі маңызды болып көрінеді.

Франция құқықтық жүйенің, Мемлекеттік-құқықтық органдар құрылымының жоғары дамуына байланысты Франциядағы прокуратура қылмыстық қудалау органы және басқа істер бойынша сотта атқарушы биліктің өкілі ретінде өз функцияларын орындайды. Судьялар да, прокурорлар да магистратураға (судьялар корпусына) кіреді және 7000-нан астам адамды құрайды. Судьяларға толық тәуелсіздік беріледі, ал прокурорлар иерархиялық құрылымда жұмыс істейді. Магистратураның жалпы мүшелігі судьялар мен прокурорларға лауазымдардың бірінде біраз уақыт жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Прокуратура әділет Министрлігінің құрамына кіреді.

Оның қызметі әртүрлі жалпы заңнамалық актілермен (ордонанстармен) және салалық заңнамамен (Францияның "Прокуратура туралы" ҚПК II-тарауы және т.б.) реттеледі. Франциядағы прокуратураның құрылымы сот жүйесінің құрылымымен сәйкес келеді. Аудандық прокурор (Procureur de la République) басқаратын және аудандық соттарға бекітілген шамамен 185 аудандық прокуратура бар, онда 1 500 прокурор мен 5 500 судья, сондай-ақ апелляциялық және қылмыстық соттардағы 35 Бас прокурор мен олардың орынбасарлары (Cour d ' Assises) және кассациялық соттағы бір бас прокурор (Supreme Court) қатысады [22, 13-бет].

Францияда Прокуратура туралы заңнама биліктің заң шығарушы және атқарушы тармақтарының прокуратураның мазмұнды қызметіне араласпау кепілдігін қамтамасыз ету бағытында дамуда. Заң шығарушы және атқарушы биліктің өкілеттіктері олардың прокурорлық қызметке араласуға заңды негіздері болмайтындай етіп анықталады. Қалай болғанда да, мұндай араласу үшін нақты шекаралар анықталады.

Франциядағы Прокурор қылмыстық, азаматтық немесе коммерциялық болсын, барлық сот істерінде құжаттарды талап етуге, процестің барысы туралы түсініктеме беруге және әртүрлі юрисдикциядағы сот шешімдеріне шағымдана алады. Сонымен қатар, азаматтық құқықтың, атап айтқанда, республика прокуроры заңды дұрыс қолданудың кепілі болып саналатын адамдардың жағдайы мен құқықтық қабілеттілігіне қатысты салалары бар.

Бұл прокурор белгілі бір адамдардың құқықтарын қорғауға және олардың жеке басының түпнұсқалығын растауға кепілдік беретін жағдайларға да қатысты.

Францияда азаматтық процестегі прокурордың рөлі оның атқаратын функцияларының маңыздылығымен анықталады: бұл, ең алдымен, мүгедектер, кәмелетке толмағандар, психикалық науқастар сияқты әлсіз қорғалған санаттағы азаматтардың құқықтарын ұсыну және қорғау; судьялар қабылдаған

шешімдердің заңдылығын қадағалау. Осылайша, прокуратура хабар-ошарсыз жоғалған адамдардың мүліктік мүдделерін қорғау бойынша сот шараларын қабылдауға уәкілетті, өз мүлкін басқаруға қабілетсіз және сот шешімі бойынша қамқоршылықта немесе қамқоршылықта тұрған кәмелетке толған адамдардың мүдделерін қорғауға қатыса алады, процеске қатысушылардың өз еркінен басқа психиатриялық ауруханаларда ұсталмауын қамтамасыз етуге міндетті, ол үшін прокурор медициналық сараптама жүргізуді немесе зардап шегушіні дереу босатуды талап ете алады.

Францияның азаматтық процесінде прокурор негізгі немесе тартылған тарап ретінде әрекет ете алады. Тартылған тарап ретінде сөз сөйлей отырып, прокурор құқықты ол хабардар етілуге тиіс істердің нақты белгіленген санында қолдануға қатысты өз қорытындысын береді. Заң прокурор тартылған тарап ретінде қатысатын істердің шеңберін анықтайды: бала асырап алуға, кәмелетке толмағандарға қамқоршылық ұйымдастыруға, кәмелетке толмағандарға қамқоршылық орнатуға және өзгертуге қатысты істер; қызметтен уақытша шеттетуге, банкроттық, мүлікті тарату, коммерциялық фирмалар басшыларының материалдық жауапкершілігіне қатысты істер. Істердің Заңында белгілі бір шеңбер бойынша прокурор процеске негізгі тарап ретінде қатысады. Мысалы, некені жарамсыз деп тану туралы істер бойынша (ФГК-нің 184-бабы); білім беру шараларын қолдану туралы (ФГК-нің 375-бабы); азаматтық туралы (прокурорға Азаматтық туралы декларативті талап қоюға мүмкіндік беретін ФГК-нің 129-бабы және 1040-бабы).

Францияда еңбек инспекторлары мен прокуратура қызметкерлері полицияның қолдауымен жарияланбаған еңбекпен күресу және қылмыс жасады деп күдіктенген адамдарды дереу ұстау арқылы мәжбүрлі еңбек жағдайларын анықтау үшін бірлескен тексерулер жүргізеді. Мұндай жағдайларда жеке үй шаруашылықтарына қол жетімділік жеңілдетіледі, өйткені тексеруге қатысатын адамдардың құрамында судья бар [22, 3-бет].

Германия Федеративтік Республикасы (әрі қарай ГФР). ГФР прокуратурасы 1818 жылы француз моделі бойынша "құқық қорғау функцияларын жүзеге асыратын орган" ретінде құрылды. Прокуратура қызметін ұйымдастырудың құқықтық негізі сот құрылысы туралы заң, прокуратураның ұйымдық құрылымы туралы ереже және ішкі тәртіп ережелері (1975 ж.редакциясында) болып табылады. Прокуратура Әділет министрлігінің құрамына кіреді. Оның ұйымдық құрылымы сот жүйесінің құрылымымен сәйкес келеді және федералды және жер прокуратурасына бөлінеді. Тиісті прокуратура органдары жер соттарында құрылған, ал "Федерацияның істері Федералды Жоғарғы Соттың жанындағы прокуратураның қарауына жатады".

Сот құрылысы туралы Заңға кіріспе заңда (4-параграф) жер заңнамасында прокурордың құзыреті кеңейтілуі мүмкін деп көзделген. Прокуратураны жүргізу мәніне азаматтық-құқықтық қатынастар саласындағы заңдылық мәселелері жатқызылған. ГФР Азаматтық іс жүргізу кодексінің нормаларына сәйкес прокурор сотта талап арыз беруге құқылы:

- адамды әрекетке қабілетсіз деп тану туралы, некені жарамсыз деп тану туралы;
- жүзеге асыруға шақырушы өндіру мақсатында фактісі анықталған адам қайтыс болған жағдайда із-түзсіз жоғалғандар, басқа іс-әрекеттерді орындайды. [22, 4-бет].

Прокуратура кез келген мемлекеттік органнан жүктелген функцияларды жүзеге асыру үшін қажетті ақпаратты талап етуге құқылы. ГФР прокуратурасы Құқық қорғау органдарының қызметін үйлестіру міндеттерін де орындайды.

Германияда азаматтық процесте прокурордың рөлі жоқ, яғни прокурорлар азаматтық істерді қарауға қатыспайды. Қазіргі уақытта прокуратураның жұмысына арналған әртүрлі әдістемелік құралдарда көрсетілгендей, прокуратураның кәсіби күнделікті өмірі дәл қылмыстық қудалау болып табылады. Кең мағынада, бұл іс жүргізу әрекеттерін жүзеге асыру, алдын-ала

тергеуді басқару (ҚІЖК§ 160), сотқа айып тағу туралы шешім (§ 170), айыптауды сот отырысында қолдау және, сайып келгенде, атқарушылық іс жүргізуге қатысу. Алайда прокуратура қылмыстық қудалаудан басқа бірқатар маңызды міндеттерді орындайды. Атап айтқанда, ол Әкімшілік құқық бұзушылық туралы өндірістерде мемлекеттік мүдделерді білдіреді, адамды қайтыс болды деп жариялау кезінде тиісті шешімдер қабылдауға міндетті, некені жарамсыз деп тану туралы талаптар қоюға құқылы, бірқатар азаматтық-құқықтық мәселелер бойынша Жердің фискалдық мүдделерін білдіреді, сайып келгенде, Михаэль Хегманс (Майкл Хегманс) атап өткендей, кешірім жасау саласында бірқатар өкілеттіктерге ие.

Алайда, кейбір неміс ғалымдары прокуратураның азаматтық процесті бақылау құқығы адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияның 6-бабына қайшы келеді деп санайды, онда азаматтық шағымдар мен міндеттемелерді "тәуелсіз және бейтарап, заңға негізделген сот ашық сот процесінде және тиісті мерзімде қарауы керек" делінген.

Америка Құрама Штаттары. АҚШ-тың құқықтық жүйесі басқа елдерден, оның ішінде Батыс Еуропадан айтарлықтай ерекшеленеді, дегенмен тарихи тұрғыдан бірқатар мемлекеттік құқықтық институттардың қалыптасуы мен дамуы жалпы құқық елдерінің, ең алдымен Англияның әсерінен дамыды. Еуропа елдеріне тән прокуратура институты мұнда ерекше белгілерді алды. АҚШ-тағы прокурорлық функцияларды атторн қызметі атқарады.

АҚШ Бас штатын АҚШ Президенті – Сенаттың-АҚШ Конгресінің жоғарғы палатасының "кеңесі бойынша және келісімімен" тағайындайды [22, 3-бет].

АҚШ-тағы атторние мемлекеттік қызметінің функциялары: қылмыс жасаған адамдарды қылмыстық қудалау; ел Үкіметіне, жекелеген Штаттарға, басқа атқарушы органдарға құқықтық кеңес беру; федералды үкіметтің, штат әкімшілігінің мүдделерін әртүрлі құқықтық қатынастар бойынша сотта ұсыну;

заңдардың орындалуын қамтамасыз ету; заңнамалық және сот нормаларына қатысу; қылмыстық қудалау органдарының қызметін үйлестіру; судьялар корпусын құруға қатысу.

Атқарушы биліктің, Президенттің және Үкіметтің тиісті органдарының мүдделерін білдіру функциясын орындай отырып, атторней азаматтық-құқықтық қатынастардың кең ауқымы бойынша сотта талап-арыз дайындайды, мәлімдейді және қолдайды. Соттардағы атқарушы биліктің өкілдігі бойынша бас атторн функциясы оған АҚШ – тың бас солиситоры-үшінші лауазымды тұлғаға (екі орынбасардан кейін) берілді. Бас прокурор сонымен қатар кез – келген федералды апелляциялық сотта, соның ішінде Жоғарғы Сотта, "amicus curiae" ретінде – өз бастамасы бойынша және Жоғарғы соттың ұйғарымымен (сөзбе – сөз - "соттың досы" - құқықтық мәселелер жөніндегі маман (кеңесші) ретінде) іс жүргізуге қатысуға құқылы. Тарап болмай, солиситор "amicus curiae" ретінде соттың процеске қатысуға және өз пікірін білдіруге рұқсат алады.

АҚШ-та атторн қызметінің функцияларын, тәртібін және оларды жүзеге асырудың құқықтық құралдарын анықтайтын бірыңғай заңнамалық акт жоқ. Олар көбінесе жалпы заңмен, сот шешімдерімен анықталады. Американдық прокурорлардың күрделі, жан-жақты және көп функциялы қызметі туралы түсінік алу үшін органдардың құрылымы мен осы қызметтің мазмұнын қарастырған жөн. Мемлекеттік департаменттердің құрылымы Министрліктің тиісті құрылымына ұқсас, бірақ біркелкі емес [22, 3-бет].

Бұл қатал емес және көбінесе атторнеевтің заңдылықты қамтамасыз ету жөніндегі қызметінің мәнін көрсетеді. Сонымен, Нью-Йорк штатының атторней департаментінің штат аумағында он екі аудандық бөлімшесі бар. Прокуратура (атторнейство) департаментінің аппараты бірқатар құрылымдық бөлімшелерді қамтиды. Олардың қатарында азаматтық құқықтар жөніндегі бюро бар. Олар ерлер мен әйелдердің еңбек саласындағы теңдігі, әлеуметтік кепілдіктер мен жеңілдіктер, нәсілдік кемсітушілікке қарсы күрес мәселелерімен айналысады.

Ал еңбек қатынастары саласындағы заңдылық жөніндегі бюро азаматтардың еңбек құқықтарын қылмыстық және азаматтық-құқықтық қорғау шараларын жүзеге асырады. Бюро азаматтардың құқықтарын Қылмыстық жолмен бұзған жұмыс берушілерге қатысты қылмыстық істер қозғайды, сотта қызметкерлерге олардың құқықтарын бұзу, төлемеу, жалақыны уақтылы немесе толық төлемеу және т.б. зиян келтірген жұмыс берушілерге талап қояды.

Осылайша, әр елдегі прокуратураның қызметі елдің дәстүріне, мәдениеті мен тарихына тікелей байланысты. Алайда, прокуратураның рөлін қоғамдық құқықтық қатынастар саласына ауыстырудың жалпы тенденциясы айқын (қылмыстық қудалау функцияларын жүзеге асыру және т.б.). Айта кету керек, 1996 жылы Еуропа, Азия, Америка, Африка және Австралияның 50 – ден астам мемлекетінің прокуратура органдарын қамтитын Халықаралық прокурорлар қауымдастығы басынан бастап қоғамдық санада айқын, бірақ әрдайым және барлық жерде танылатын шындықты нығайтуға ықпал етеді деп мәлімдеді. прокуратура, құқықтық жүйелердің барлық айырмашылығымен әділеттіліктің қайнар көзі бар, ол қоғам атынан және қоғам мүддесі үшін әрекет етеді, ұлттық заңнама прокуратураны ұйымдастыру мен қызметінің жалпы принциптерін ғана ескеруі керек. Болашақта қауымдастық бірнеше рет прокурорлық жүйелердің жағдайы мен мәртебесін қорғауға және қажет болған жағдайда жақсартуға, сондай-ақ прокурордың функционалды тәуелсіздігіне қол жеткізуге ниет білдірді.

Көптеген дамыған елдердің прокуратура институтын халықаралық талдау прокурордың азаматтық процеске қатысуы жеке құқықтық дауларда міндетті емес екенін, оның қатысуы тек мемлекеттің мүдделерін білдіруде қажет екенін көрсетеді.

Сонымен бірге, А.В. Михайловтың бағалауы бойынша Еуропа елдерінде прокурорды азаматтық процестен шығару тенденциясы байқалды, бірақ соған

қарамастан Франция, Германия, Италия, АҚШ және басқа елдерде прокурордың талап қою құқығы сақталды [21, 7-бет].

Батыс Еуропа мен АҚШ-тың көптеген елдерінде прокурорлар қоғамдық және мемлекеттік мүдделерді қорғау үшін, ал кейбір елдерде басқа адамдардың мүдделерін қорғау үшін сотқа жүгінеді (Франция, Италия). Бірқатар елдерде, атап айтқанда Германияда прокурордың қатысуына азаматтық істердің жекелеген түрлері бойынша ғана жол беріледі. Соңғы жылдары континентальдық құқық елдерінде азаматтардың еңбек құқықтарын қорғауда прокуратура функцияларының тарылу үрдісі байқалады. Мысалы, Германияда 1 жылдың 1998 шілдесінен бастап прокуратура енді азаматтық, оның ішінде отбасылық істерді қарауға қатыспайды.

Жалпы құқық жүйесінде прокуратура тіпті ресми түрде заңдылықты қорғаушы немесе әділ сот төрелігінің кепілі болып саналмайды. Оның функциясы азаматтық процесте азайтатын тек қана өкілдік жария мүдделерін, және онда, негізінен, олардың тар ұғымында ретінде мүдделерін үкімет (атқарушы билік). Бұл жүйеге прокуратураның азаматтық істі қарауға қатысуының типтік нысаны, атап айтқанда азаматтардың жұмыспен қамту және жұмыспен қамту саласындағы құқықтарының бұзылуы туралы мәселе оның сотта мемлекет атынан талапкер немесе жауапкер ретінде қатысуы болып табылады.

Прокуратураның еңбек мәселелеріне қатысты жеке-құқықтық қатынастардағы орнын айқындаудың құқықтық, мәдени-тарихи аспектілері де бар. Жеке тұлғаның еңбек құқықтарын қорғау мәселелері қазіргі заманғы мағынада бізге еуропалық құқықтан келгенін атап өту қажет. Сонымен, моральдық зиянды өтеу туралы мәселе алғаш рет Англияда ХІХ ғасырда пайда болды, ал Ресей Заңында оны енгізу қажеттілігі ХХ ғасырдың басында ғана талқылана бастады. Швейцария, Австрия, Франция, ГФР және АҚШ заңнамасында жекелеген жағдайларда заңға немесе Келісімге байланысты істі

жеке тұлғалардың өз атынан жүргізуіне жол беріледі, бірақ басқалардың мүдделерін қорғау үшін топтық мүдделерді қорғау жүйесі, оның ішінде жеке ұйымдар да дамыған, адвокатураның тиімді жүйесі жұмыс істейді. Шет елдерде осындай қорғаныс шараларының болуы "индивидуалистік теорияның" бар болуын және тиімді орындалуын анықтайды. Аталған теорияға сәйкес, "ересек адамның мүдделері оған жету үшін мақсатты, құралдарды және мінез-құлықты таңдау үшін максималды еркіндік пен жауапкершілікке сәйкес келеді, өйткені әркім өз мүдделерін жақсы біледі және оларды қанағаттандыру үшін оңтайлы шешім қабылдауға қабілетті"[22, 3-бет].

Ресей Федерациясының тәжірибесі қазақстандық практикаға біршама ұқсас, онда қолданыстағы еңбек заңнамасының сақталуын мемлекеттік бақылауды және қадағалауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың бірі Ресей Федерациясының прокуратурасы болып табылады. РФ прокуратурасы - Ресей Федерациясының атынан Ресей Федерациясының Конституциясының сақталуын және РФ 23 аумағында қолданылатын заңдардың орындалуын бақылайтын органдардың бірыңғай Федералды орталықтандырылған жүйесі.

Осылайша, 1917-1922 жылдар кезеңі түбегейлі жаңа модельдің – кеңес прокуратурасының туған уақыты болды. Жаңа модель революцияға дейінгі кезеңде прокуратураны ұйымдастырудан айтарлықтай ерекшеленді. Басты ерекшелігі прокуратура қызметіндегі екі функцияның үйлесуі болды: заңдылықтың сақталуын жалпы қадағалау және қылмыстық процесте мемлекеттік айыптауды қолдау. Мұндай тән қасиет, біздің ойымызша, Кеңес өкіметінің мемлекеттің құқықтық өмірінің барлық салаларын бақылауға алғысы келетіндігін көрсетеді. Жалпы бақылаудың құрылған моделі ХХ ғасырдың 20-шы жылдарындағы жас Кеңес мемлекетінің саяси жүйесі мен формасына сәйкес келді [23, 3-бет].

Баяндалғанды түйіндей отырып, шет елдердегі прокуратура мен тергеу органдарының жағдайын талдау көптеген мемлекеттерде қылмыстық саясатты

әзірлеу процесінде, қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізуге қатысу арқылы азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауда маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Прокуратураның функцияларын кеңейту, заң шығарушы және атқарушы биліктің оның маңызды қызметіне араласпауы оны дамытудың жалпы тенденциясы болып табылады. Әлемдегі прокурорлық жүйелердің алуан түрлілігімен олардың барлығы мемлекеттің, қоғамның және жеке азаматтардың мүдделерін қорғауға арналған. БҰҰ-ның сегізінші Конгресі қылмыстың алдын алу және құқық бұзушыларға қатысты қабылдаған прокуратура магистрлерінің рөліне қатысты нұсқаулар прокурорлардың сот төрелігін жүзеге асыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Оларға қолданылатын ережелер мен рәсімдер олардың адам құқықтарын қорғау жөніндегі қызметін ынталандыруға бағытталған. Барлық дерлік еуропалық мемлекеттердің заңнамасында объективтілік, бейтараптық және Тәуелсіздік қағидаттары бекітілген және іс жүзінде жүзеге асырылады. Прокуратура кез-келген сыртқы биліктен, оның ішінде саяси биліктен тәуелсіз. Барлық прокуратуралар үшін тиімділік қағидасы да ортақ. Прокуратураның негізгі міндеті-қоғамды қылмыстан және адам құқықтарын бұзудан қорғау. Осы мәселені шеше отырып, прокуратураның өзі заңға және оның құқықтық мәртебесіне қайшы келмейтін қылмысқа қарсы нақты шараларды анықтайды. Бір сөзбен айтқанда, прокуратураның қазіргі қоғамдағы орны оның ұзақ эволюциясын ескере отырып анықталады. Прокуратура (немесе оның атауына карамастан ұқсас функцияларды орындайтын органдар) барлық жерде объективті қажеттіліктерден, белгілі бір мемлекеттік механизмнің сипаты мен даму деңгейінен туындаған институт болып табылады. Сонымен бірге экономикалық жағдайларды, қоғамның табиғатын, оның мәдениетін, тарихи дәстүрлері мен азаматтардың менталитетін ескермеуге болмайды.

2. ҚОҒАМДЫҚ МҮДДЕЛЕРДІ ҚОРҒАУДЫҢ ЖЕКЕЛЕГЕН САЛАЛАРЫНДАҒА АУДАНДЫҚ ПРОКУРАТУРАЛЫРЫНДАҒЫ ҚАДАҒАЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

2.1. Талдау мен тексерулер жүргізудегі прокурорлық қадағалауды ұйымдастыру

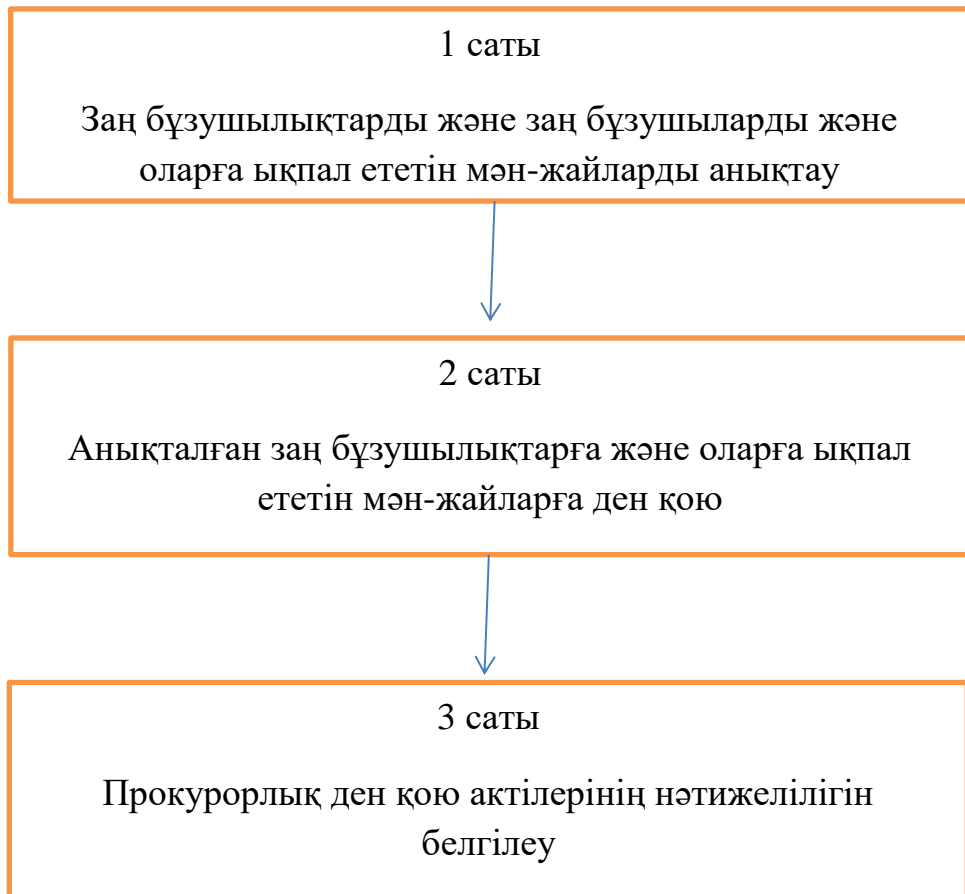
Кеңестік прокуратура органдарының даму кезеңінде прокурордың жалпы қадағалауды жүзеге асыру жөніндегі қызметі мұқият ғылыми зерттеу тақырыбы болды. Оның зерттеуіне С.Г. Березовская, [24,25]. А.Д. Берензон, [26]. В.В. Гаврилов, В.Г. Мелкумов және басқалар сияқты ғалымдар айтарлықтай үлес қосты.

С.Г. Березовская өзінің «Кеңес прокуратурасымен азаматтардың құқықтарын қорғау» атты жұмысында алғаш рет жалпы қадағалау қызметінің сатылығын атап өтті [24, 155-бет]. Осы ойды әрі қарай дамыта отырып, А.Д. Берензон прокурордың жалпы қадағалау қызметінің циклдік сипатын айқындайтын бірқатар тұжырымдамаларды әзірлеп, ұсынды. А.Д. Берензон ұсынған модельдің негізгі мәні прокурорлар жалпы бақылау циклінің қандай кезеңдерден тұратынын және ең аз күш-жігермен жақсы нәтижеге қол жеткізу үшін әр кезеңде қандай іс-шаралар жүргізу керектігін нақты көрсеткен кезде ғана жалпы бақылау қызметі оң нәтижелерге әкелуі мүмкін деген қорытындыға келді. Ең жақсы нәтиже ретінде бұзушылықтарды, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды толық анықтау, осы жағдайға барынша барабар және прокурорлық ден қоюдың тиімді шараларын қабылдау, сондай-ақ олардың орындалуын бақылау түсінілді [25, 118-бет].

Сонымен қатар, А.Д. Берензон «Прокуратураның жалпы бақылауына арналған зерттеулердің көпшілігі прокурорлық қадағалаудың осы саласын статикалық талдауға тартылады: мақсаттар мен міндеттерді, прокурорлардың

өкілеттіктерін, олардың міндеттерін, жалпы қадағалау қызметін реттейтін құқықтық нормаларды және т. б. Зерттеу» деп атап өтті. Алайда, прокурордың жалпы қадағалау қызметін динамикада зерттеу керек, өйткені бұл ең алдымен циклдік сипаттағы іс-әрекет, процесс [26, 147-бет]. Қадағалау циклі, өз кезегінде, үш кезеңнен тұрады: 1) заң бұзушылықтар мен бұзушыларды анықтау және оларға ықпал ететін жағдайлар ; 2) анықталған заң бұзушылықтарға және оларға ықпал ететін мән-жайларға ден қою; 3) прокурорлық ден қою актілерінің нәтижелілігін белгілеу [26, 151-бет]. (сурет. 1).

Қоғамдық мүдделерді қорғау сатылары

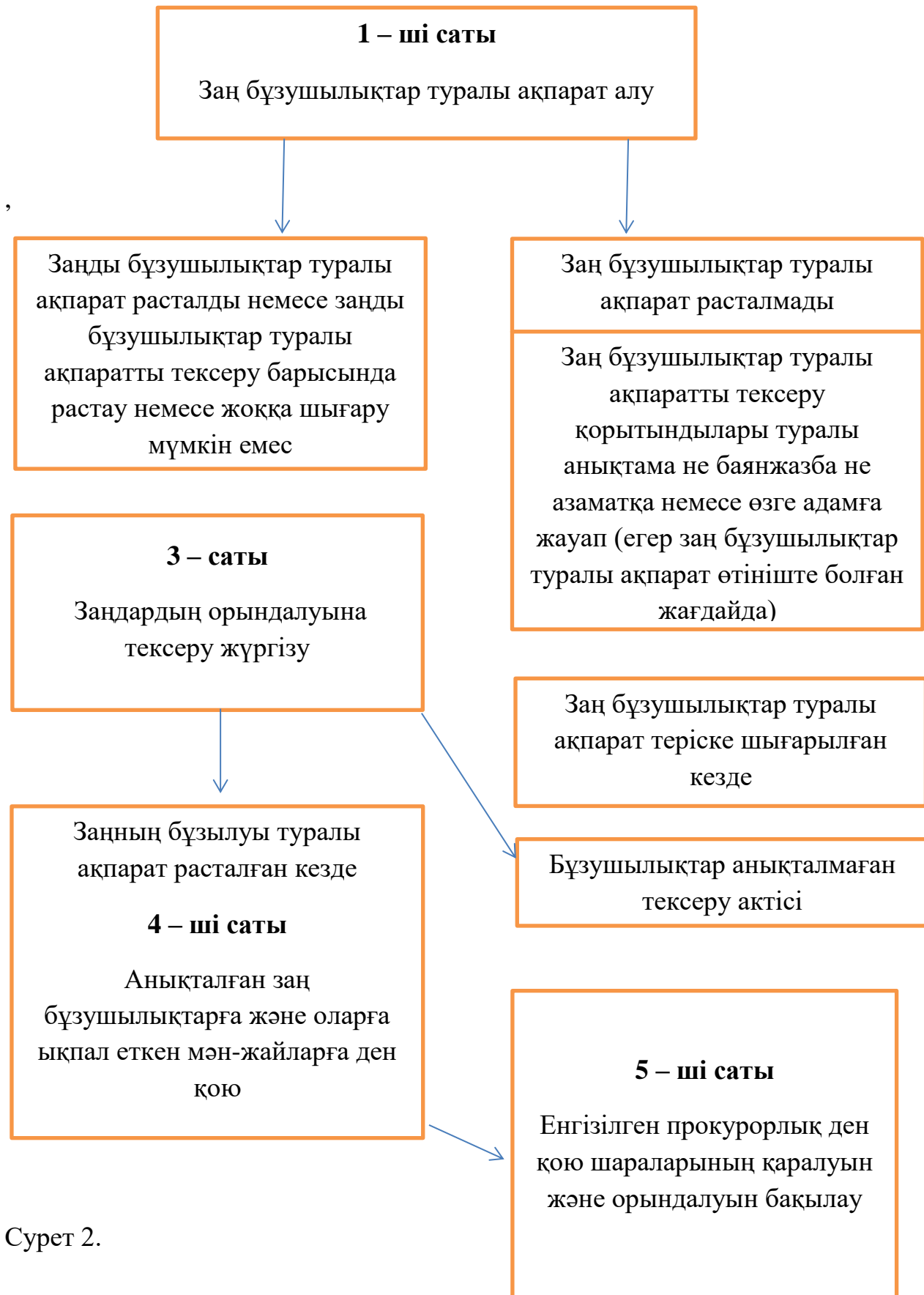
Сурет 1.

Прокурордың жалпы қадағалау қызметінің ұсынылған сатылық теориясы қисынды, негізделген және қызықты болып көрінеді, оның ішінде оны заңдардың орындалуын қадағалау жөніндегі прокурордың қазіргі қызметіне қолдану мүмкіндігі тұрғысынан. Сонымен қатар, қазіргі заман шындығын және қолданыстағы құқықтық регламенттеуді ескере отырып, заңдардың орындалуын қадағалау сатыларының саны, атауы мен мазмұны өзгертуді (түзетуді) қажет ететін сияқты. Қазіргі уақытта «Сатылық» теориясына оралу және оны заңдардың орындалуын қазіргі прокурорлық бақылауға қолдану қажеттілігі туындаған сияқты. Мұндай қажеттілік 2017 жылы Прокуратура туралы Заңға прокурорға ақпарат беру мерзімдерін, сондай-ақ заңдардың орындалуына прокурорлық тексерулер жүргізудің кейбір ережелерін белгілеген өзгерістердің енгізілуіне байланысты туындады.

А.Д. Берензонның прокурордың жалпы қадағалау қызметі ең алдымен процесс [26, 147-бет]. сонымен қатар жалпы қадағалаудың толық мұрагері заңдардың орындалуын қадағалау деп санауға болатындығын ескере отырып, қазіргі прокурордың бұл қызметін белгілі бір процесс ретінде қарастыруға болады және қажет.

Біздің ойымызша, басты мәселе қазір прокурорлық тексеруді басқа әрекеттерден қалай ажыратуға болады және бұл басқа әрекеттер қандай, сонымен қатар прокурор тексеру туралы шешім шығармай қандай әрекеттерді жасай алады және қайсысы жоқ. Тексеру жүргізу туралы шешім қабылдау қажет болған жағдайларды дұрыс анықтау өте маңызды, өйткені тексерілетін адам шағымданған жағдайда прокурордың әрекеттерінің заңдылығын тану осыған байланысты.

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау сатылары

Сурет 2.

Ұсынылған схеманы пайдалану үшін бірқатар ұғымдарды анықтау қажет.

Біріншіден, бұл заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау. «Сатылық» теориясына сыну кезінде бұл заңның үстемдігін, біртұтастықты және заңдылықты нығайтуды, адамның, қоғамның және мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету түрінде түпкілікті нәтижеге қол жеткізуге бағытталған дәйекті өзара байланысты кезеңдер аясында Заңмен берілген өкілеттіктерді пайдалану арқылы жүзеге асырылатын прокурордың функциясы.

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау сатысы деп нақты кезең шеңберінде белгілі бір нәтижеге қол жеткізу үшін қажетті және заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалаудың түпкілікті нәтижесіне қол жеткізуге ықпал ететін ақпаратты алу, зерделеу және талдау бойынша прокурордың өзара байланысты іс-қимылдарының жиынтығын түсіну ұсынылады.

Нақты кезең шеңберіндегі нәтиже келесі кезеңге өту немесе одан әрі тексеру әрекеттерін аяқтау туралы шешім қабылдау болып табылады.

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалаудың түпкі нәтижесі-заңның үстемдігін, бірлікті және заңдылықты нығайтуды қамтамасыз ету, жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау.

Ұсынылған Схемадан көрініп тұрғандай, автор заңдардың орындалуын бақылау аясында шартты түрде 5 негізгі кезеңді бөлуді ұсынады. Келесі кезең аяқталған кезде алынған нәтиже келесі кезеңге өтуді анықтайды. Егер заң бұзушылықтар туралы ақпарат кезеңдердің бірінде өзінің растауын таппаса, прокурор одан әрі тексеру іс-шараларын тоқтатады.

Бірінші кезең ретінде заң бұзушылықтар туралы ақпарат алуды анықтау дұрыс деп саналады. Заңдардың орындалуын тексеру прокуратура органдарына заңдарды бұзу фактілері туралы келіп түскен ақпарат негізінде жүргізілуі мүмкін. Осыған байланысты, мұндай ақпаратсыз тексеру жүргізу бөлігінде заңдардың орындалуына прокурорлық қадағалауды жүзеге асыру мүмкін емес.

Э.Б. Хатов мақсаты Заңның үстемдігін, бірлік пен заңдылықты нығайтуды, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету болып табылатын прокурордың қызметі ақпараттандыру жағдайында жүзеге асырылатынын атап өтті. [27].

Бұл қызмет көлемі жағынан едәуір әр түрлі ақпараттық орта жағдайында ақпаратты іздеуден, яғни заңды бұзу және оны жинау, есепке алу және жинақтау туралы сенімді ақпарат көздерін анықтаудан басталады (ақпараттық қамтамасыз ету) [27, 17-бет].

Прокуратура органдарына келіп түсетін ақпараттың және оны алу тәсілдерінің бірнеше жіктелуі бар, бірақ, мүмкін, белсенді (ақпараттың болуы мен көлемі прокурордың бастамасына байланысты) және пассивті (прокурорға тиісті талап қойылмай келетін ақпарат – азаматтар мен басқа адамдардың өтініштері, БАҚ-тағы хабарламалар және т. б.) ақпарат алудың жіктелуі үлкен қызығушылық тудырады.

Прокурор ақпаратты пассивті алуға әсер ете алмайды деп ойлайды, бірақ заңдардың орындалуын бақылауды тиімді жүзеге асыру үшін қажетті ақпараттың үздіксіз және жедел жеткізілуін тиісті түрде ұйымдастыра алады.

Заңдардың орындалуын тексеру прокурордың заңдардың орындалуын қадағалауды жүзеге асыруының келесі кезеңін білдіреді. Оны жүргізуге, егер заңды тексеру барысында бұзушылықтар туралы қолда бар ақпарат расталса не тексерілетін адаммен өзара іс-қимыл жасамай мұндай ақпаратты растау немесе теріске шығару мүмкін болмаса, кірісу қажет.

Прокуратура туралы Заңда «Тексеру» термині бірнеше рет айтылған, бірақ бір қызығы, оның не екендігі туралы заңнамалық анықтама берілмейді. Ғылыми ортада прокурорлық тексеру ұғымы туралы консенсус жоқ.

Бұл туралы әртүрлі көзқарастар бар. Прокурорлық тексеру заң бұзушылықтарды анықтау құралы, өкілеттік, әдіс, тәсіл деп аталады және кейде тексеру шарасы тұжырымдамасымен анықталады.

Профессор О. Н. Коршунованың пікірінше, прокурорлық тексеруді бір жағынан заң бұзушылықтарды анықтаудың негізгі әдісі ретінде, ал екінші жағынан прокурордың заңдардың нақты және біркелкі орындалуын қадағалау өкілеттігі ретінде қарастыруға болады. Қалай болғанда да, ол заңды, заңмен белгіленген шектерде жүзеге асырылады және тексеруді ұйымдастыру, дайындау және жүргізу, сондай-ақ Ресей Федерациясының Конституциясына және мемлекет аумағында қолданылатын заңдарға сәйкестігі тұрғысынан алынған ақпаратты Бағалау бойынша өзара байланысты іс-шаралар кешенін қамтиды (Қалай болғанда да, ол заңды, заңмен белгіленген шектерде жүзеге асырылады және тексеруді ұйымдастыру, дайындау және жүргізу, сондай-ақ Ресей Федерациясының Конституциясына және мемлекет аумағында қолданылатын заңдарға сәйкестігі тұрғысынан алынған ақпаратты Бағалау бойынша өзара байланысты іс-шаралар кешенін қамтиды) [30].

И.Н. Обуховский және Т.С. Шнякина прокурорлық тексеру дегеніміз – іс-әрекеттің (әрекетсіздіктің) және соңғы нәтижелердің заңмен белгіленген талаптарға (қадағалау процесі) сәйкестігін бағалау мақсатында қадағаланатын субъектілерге қатысты өз құзыреті шегінде Ресей Федерациясының прокуратура органдары жүргізетін іс-шаралар мен іс-қимылдардың ресми түрде анықталған жиынтығы және сонымен бірге прокурорлар жасаған іс-шаралар мен іс-қимылдардың жалпы жиынтығы (қадағалау процесінің заңды нәтижесі) [29, 147-бет]. .

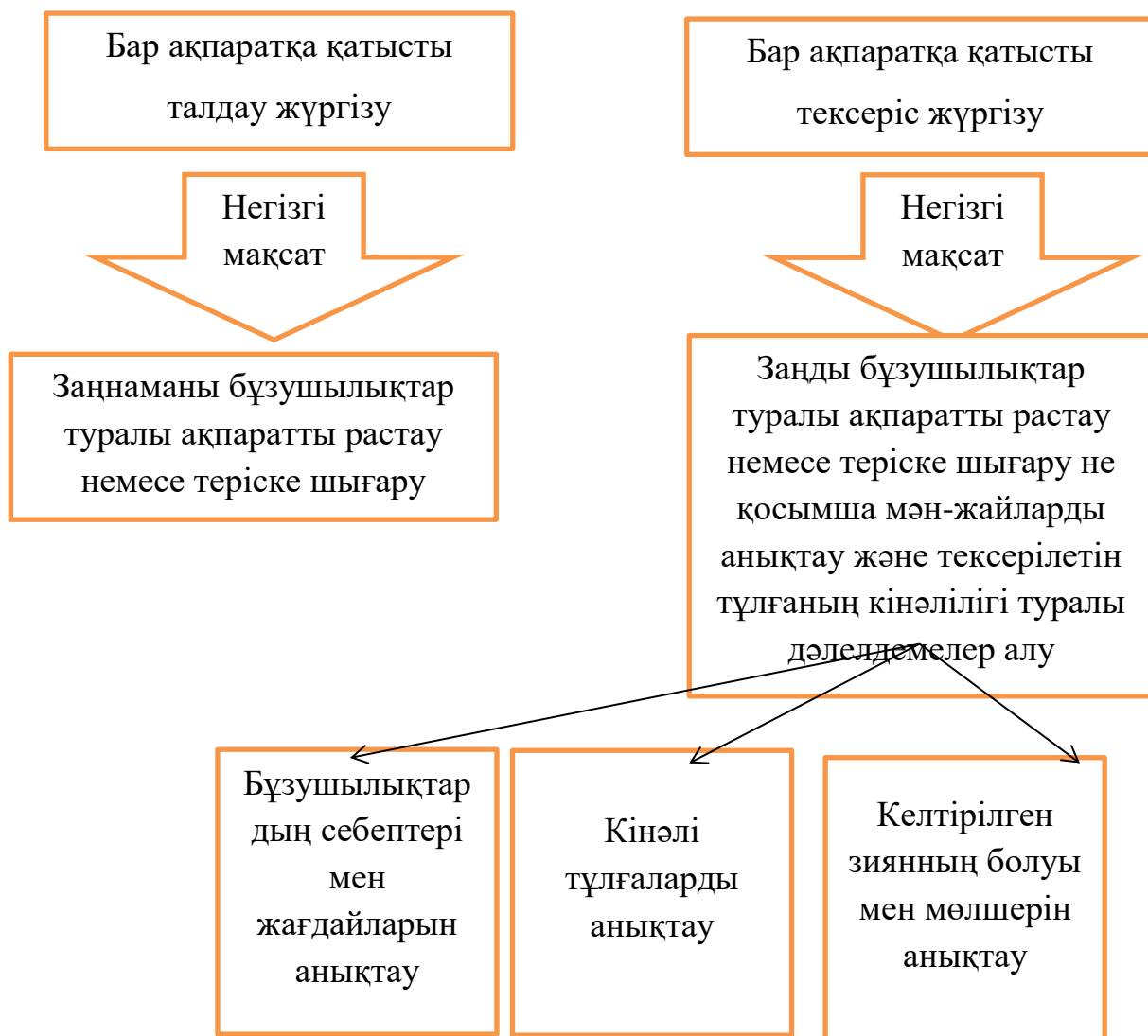
Мысал ретінде келесі анықтаманы келтіруге болады: прокурорлық тексеру-бұл заңды бұзу фактілері туралы ақпарат болған кезде заңмен белгіленген мерзімде жүргізілетін және заң бұзушылықтарды, кінәлілерді анықтауға және оларды заңмен белгіленген жауапкершілікке тартуға

бағытталған өзара байланысты Зияткерлік, ұйымдастырушылық, техникалық, басқарушылық әрекеттердің жиынтығы.

В. Д. Ломовский прокурорлық тексеруді құқық бұзушылық жағдайларын анықтау, анықтау әдістерінің жиынтығы ретінде анықтайды, сондықтан оны құқық бұзушылықты анықтаудың әдеттегі құралы ретінде қарастыруға болмайды, ал прокурордың құқық бұзушылық жағдайларын анықтаудың басқа құралдары арасында ол жалпы және, демек, маңызды болып табылады. Біраз уақыттан кейін көрсетілген автор неғұрлым егжей-тегжейлі анықтама жасады, оған сәйкес прокурорлық тексеру – бұл прокурордың құқық бұзушылық мән-жайларын анықтау (зерттеу), осы құқық бұзушылыққа жол берген адамдарды, басқа да маңызы бар фактілер мен мән-жайларды анықтау жөніндегі, құқық бұзушылық сипатына сәйкес оның мазмұнын құрайтын нақты прокурорлық-қадағалау іс-әрекеттерін жүргізу арқылы жүзеге асырылатын және бұзылған заңдылықты қалпына келтіру немесе оның бұзылуының алдын алу туралы шешім қабылдаумен аяқталатын Прокуратура туралы Заңмен реттелген қызметі. олардың болмауын анықтау [29, 149-бет]. .

Профессор А. ю. Винокуров келесі анықтаманы ұсынады: прокурорлық тексеру-бұл прокурорлар қадағалайтын органдар мен басқа адамдарға қатысты көзделген құзыреттілікті ескере отырып, осы органдар мен адамдардың қызметінің мазмұнын Ресей Конституциясының және Ресей Федерациясының аумағында қолданылатын заңдардың талаптарына сәйкестігін бағалауды мақсат ететін іс-шаралар жиынтығы [31, 14-бет]. . Осылайша, прокурорлық тексеру-бұл заң бұзушылықтарды, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау, бұзушылықтарға кінәлі адамдарды анықтау және егер бар болса, келтірілген зиянды анықтау үшін прокурордың кешенді құқықтық құралы.

Заң бұзушылыққа қатысты прокуратура қызметкерлерімен қолда бар ақпаратқа қатысты талдау немесе тексеруді жүзеге асырады (сурет 3).

Сурет 3.

Заңдардың орындалуын прокурорлық тексерудің мазмұны мүлдем өзгеше болуы мүмкін. Тексерілетін қызмет саласына, органның/ұйымның штат санына, оның материалдық-техникалық базасына, жол берілген бұзушылықтардың ауқымына және т. б. байланысты.

А. Д. Берензон заңдардың орындалуын тексеруге анықтама бермейді, бірақ оны прокурордың заң бұзушылықтар мен заң бұзушыларды және оларға ықпал ететін жағдайларды анықтауға бағытталған негізгі әрекеттерінің бірі ретінде көрсетеді. Сонымен бірге оны "заңдарды орындау орнында тексеру" деп атайды және мұндай іс-шара "қарапайым әрекеттер жиынтығы: тиісті басшылардан

қажетті құжаттар мен мәліметтерді ұсынуды талап ету, лауазымды адамдар мен азаматтардан заңдарды бұзу туралы Жеке түсініктемелер алу" екенін айтады [26, 27-бет].

Айта кету керек, қажетті құжаттарды талап ету және түсініктемелер алу заңды бұзу туралы ақпаратты тексеру аясында және заңдардың орындалуын тексеру аясында мүмкін болады. Заң бұзушылықтар туралы ақпаратты тексеру кезінде құжаттар мен түсініктемелерді талап ету тексерілетін тұлғада (оның өкілдерінде) емес, прокурорға белгілі болған бұзушылық фактілері бойынша қажетті мәліметтерге ие немесе ие болған өзге де адамдарда, өзге де органдар мен ұйымдардың өкілдерінде жүргізілуге тиіс. Ал заңдардың орындалуын тексеру кезінде жоғарыда аталғандардың барлығын тексерілетін тұлғаға қатысты жүзеге асыруға болады. Мүмкін, біздің ойымызша, прокурор тек заңдардың орындалуын тексеру аясында жүргізе алатын жалғыз іс-шара "орнында тексеру", яғни тексерілетін тұлғаның қызметін жүзеге асыратын жерге немесе оның басқару органдарының орналасқан жеріне кіруі болады (егер бұл орындар сәйкес келмесе).

Прокурорлық тексерулерді жіктеу туралы айтатын болсақ, олардың әртүрлілігін атап өткен жөн. Мүмкін, ең көп таралған жіктеулердің бірі- тексерулерді жоспарлы және жоспардан тыс деп бөлу (кейде жоспардан тыс тексерулер ағымдағы деп аталады) [26]. Тұжырымдамадан көріп отырғанымыздай, мұндай бөлу тексеру тиісті буынның прокуратурасының жұмыс жоспарында қарастырылған-қарастырылмағанына байланысты жүзеге асырылады. Тексеруді жұмыс жоспарына енгізуден бұрын белгілі бір салалардағы белгілі бір бұзушылықтардың таралуы туралы әртүрлі ақпаратты жинау және талдау бойынша ауқымды қызмет жүзеге асырылады. Алынған деректерді ескере отырып, тиісті саладағы заңдылықтың жай-күйі туралы тұжырымдар жасалады, олар заңдардың орындалуы тұрғысынан белгілі бір қоғамдық қатынастарды тексеру қажеттілігін негіздейді. Жоспардан тыс

тексерулер жүргізу қажеттігі заңды бұзушылықтар туралы нақты мәліметтер (өтініштер, бақылаушы органдардан ақпарат және т. б.) келіп түскен жағдайларда не қандай да бір төтенше оқиғаларға (көптеген адам өміріне, жаппай улануға, техногендік апаттарға әкеп соққан өрттерге, азаматтардың едәуір санының құқықтарының бұзылуына әкеп соққан өзге де резонанстық оқиғаларға және т. б.) байланысты туындайды. т.б.).

Прокурорлық тексерулерді жіктеу туралы айтатын болсақ, олардың әртүрлілігін атап өткен жөн. Мүмкін, ең көп таралған жіктеулердің бірі- тексерулерді жоспарлы және жоспардан тыс деп бөлу (кейде жоспардан тыс тексерулер ағымдағы деп аталады) [26]. Тұжырымдамадан көріп отырғанымыздай, мұндай бөлу тексеру тиісті буынның прокуратурасының жұмыс жоспарында қарастырылған-қарастырылмағанына байланысты жүзеге асырылады. Тексеруді жұмыс жоспарына енгізуден бұрын белгілі бір салалардағы белгілі бір бұзушылықтардың таралуы туралы әртүрлі ақпаратты жинау және талдау бойынша ауқымды қызмет жүзеге асырылады. Алынған деректерді ескере отырып, тиісті саладағы заңдылықтың жай-күйі туралы тұжырымдар жасалады, олар заңдардың орындалуы тұрғысынан белгілі бір қоғамдық қатынастарды тексеру қажеттілігін негіздейді. Жоспардан тыс тексерулер жүргізу қажеттігі заңды бұзушылықтар туралы нақты мәліметтер (өтініштер, бақылаушы органдардан ақпарат және т. б.) келіп түскен жағдайларда не қандай да бір төтенше оқиғаларға (көптеген адам өміріне, жаппай улануға, техногендік апаттарға әкеп соққан өрттерге, азаматтардың едәуір санының құқықтарының бұзылуына әкеп соққан өзге де резонанстық оқиғаларға және т. б.) байланысты туындайды. т.б.). Егер бірінші жағдайда прокурорлық тексеру нақты түрде жүргізілсе, мысалы, белгілі бір прокуратураның шешуіне қабылданған өтініштің дәлелдері бойынша, екінші жағдайда жоспардан тыс тексеру туралы бұйрық Бас прокурорынан прокуратураның барлық бағынышты органдарына түседі.

Заңдардың орындалуын тексеруді жүргізу үшін негіздерді талап ететін және мұндай негіздерді талап етпейтін етіп бөлу туралы қызықты көзқарас бар. Осылайша, тексерулер белгілі бір заңның немесе біртектес қоғамдық қатынастарды реттейтін заңдар тобының, мысалы, азаматтарды дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету саласындағы орындалуы тексерілген кезде мақсатты болуы мүмкін. Гетерогенді қоғамдық қатынастарды реттейтін бірнеше заңдардың орындалуы тексерілген жағдайларда (мысалы, білім беру ұйымы білім туралы, Кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз және құқық бұзушылығының алдын алу туралы, азаматтардың еңбек құқықтары туралы және т. б. заңдардың орындалуын тексереді), мұндай тексерулер кешенді деп аталады. Бір қызығы, Кеңес Одағы кезінде де жалпы қадағалауды жүзеге асыруға арналған ғылыми еңбектерде көлем, күрделілік және еңбек сыйымдылығына байланысты кешенді тексерулер прокурордың қадағалауындағы адамның қызметіндегі әртүрлі бұзушылықтар туралы нақты мәліметтері болған жағдайда ғана жүргізілуі керек екендігі айтылды.(73) Сонымен қатар, кешенді тексерулердің жоғарыда аталған сипаттамаларына сүйене отырып, олар «ерекше нақты ұйымдастырушылық шеңберге енгізілуі керек» деп айтылды. [32, 147-бет].

Тексерулердің түрлеріне қайта орала отырып, жоғарыда аталғандардан басқа, осы саланың барлық немесе көптеген органдарында (ұйымдарында) нақты заңның орындалуы тексерілген кезде толассыз тексерулер және бақылау органдарымен және/немесе басқа прокуратура органдарымен (аумақтық, іргелес аумақтарды қадағалаушы, Мамандандырылған, жоғары тұрған) жүргізілетін бірлескен тексерулер бөлінетінін атап өтеміз.

Жоғарыда аталған барлық тексерулер бастапқы, яғни прокуратура органдары осы негіз бойынша алғаш рет жүргізген тексерулерге қатысты болады. Прокурорлық қадағалау теориясындағы бастауыштардан басқа, қайталама және бақылау тексерістері ерекшеленеді. Бақылаудағы адамдар қадағалаудағы органдар (ұйымдар) мен адамдардың бұрын жүргізілген

тексерулер барысында анықталған заңнаманы бұзушылықтарды және оларға ықпал ететін мән-жайларды жою жөніндегі жұмыс нәтижелері туралы анық мәліметтер алу мақсатын көздейтін тексерулерді білдіреді. Кейде бақылау тексерістері деп прокуратураның басқа қызметкерінің бұрын жүргізілген тексеруінің сапасы мен толықтығын анықтау бойынша тексерулер аталады (мысалы, прокуратура өзінің төменгі әріптестерінің жұмысын тексерген кезде).

Қайталама тексерулер ретінде кейбір зерттеушілер «прокурор қабылдаған шаралардың заңдылықтың жай-күйіне қандай әсер еткенін анықтау» үшін жүргізілген тексерулерді қарайды, басқалары қайталама тексерулер «бір мәселелер бойынша құжаттар мен материалдарда қайшылықтар болған кезде бұрын алынған қорытындылардың негізділігіне күмән туындаған жағдайда» жүргізілетінін атап көрсетеді.

Алайда, жіктеу мәселесіне келетін болсақ, И.И. Головкиның көзқарасын атап өткен жөн, ол қайта тексеруді «жаңа немесе жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша жүргізілетін қайта қадағалау тексерулеріне (Конституциясының сақталуын, заңдардың орындалуын тексеру) және алғашқы прокурорлық тексеру барысында анықталған заң бұзушылықтарды жоюды қайта тексеруге» бөлуді ұсынады [32, 77-бет].

Мұндай бөлу практикалық тұрғыдан орынды болады деп ойлаймын, өйткені қайта тексерудің бұл түрлері әртүрлі негіздер мен мақсаттарға ие.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, келесі жіктеулер практикалық қызметкерлер үшін ең өзекті болып табылады: 1) жоспарлануына қарай: жоспарлы және жоспардан тыс; 2) заң бұзушылықтар туралы ақпараттың болуына қарай: осындай ақпарат негізінде жүргізілетін тексерулер және көрсетілген ақпарат болмаған кезде жүргізілетін тексерулер; 3) кезектілікке байланысты: бастапқы және қайталама.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылау мақсатында, яғни прокуратура органдары осы негіз бойынша алғаш рет жүргізген тексерулерге

қатысты болады. Прокурорлық қадағалау теориясындағы бастауыштардан басқа, қайталама және бақылау тексерістері ерекшеленеді. Бақылаудағы адамдар қадағалаудағы органдар (ұйымдар) мен адамдардың бұрын жүргізілген тексерулер барысында анықталған заңнаманы бұзушылықтарды және оларға ықпал ететін мән-жайларды жою жөніндегі жұмыс нәтижелері туралы анық мәліметтер алу мақсатын көздейтін тексерулерді білдіреді(76). Кейде бақылау тексерістері деп прокуратураның басқа қызметкерінің бұрын жүргізілген тексеруінің сапасы мен толықтығын анықтау бойынша тексерулер аталады (мысалы, прокуратура өзінің төменгі әріптестерінің жұмысын тексерген кезде).

Қайталама тексерулер ретінде кейбір зерттеушілер «прокурор қабылдаған шаралардың заңдылықтың жай-күйіне қандай әсер еткенін анықтау» үшін жүргізілген тексерулерді қарайды, басқалары қайталама тексерулер «бір мәселелер бойынша құжаттар мен материалдарда қайшылықтар болған кезде бұрын алынған қорытындылардың негізділігіне күмән туындаған жағдайда» жүргізілетінін атап көрсетеді.

Алайда, жіктеу мәселесіне келетін болсақ, И.И. Головкиның көзқарасын атап өткен жөн, ол қайта тексеруді «жаңа немесе жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша жүргізілетін қайта қадағалау тексерулеріне (Конституциясының сақталуын, заңдардың орындалуын тексеру) және алғашқы прокурорлық тексеру барысында анықталған заң бұзушылықтарды жоюды қайта тексеруге» бөлуді ұсынады [32, 87-бет].

Мұндай бөлу практикалық тұрғыдан орынды болады деп ойлаймын, өйткені қайта тексерудің бұл түрлері әртүрлі негіздер мен мақсаттарға ие.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, келесі жіктеулер практикалық қызметкерлер үшін ең өзекті болып табылады: 1) жоспарлануына қарай: жоспарлы және жоспардан тыс; 2) заң бұзушылықтар туралы ақпараттың болуына қарай: осындай ақпарат негізінде жүргізілетін тексерулер және

көрсетілген ақпарат болмаған кезде жүргізілетін тексерулер; 3) кезектілікке байланысты: бастапқы және қайталама.

2.2. Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы прокурорлық қадағалаудың құқықтық және ұйымдастырушылық аспектілері

Прокуратура органдары жүзеге асыратын кез келген басқа қызмет сияқты, мемлекеттік билік органдарымен өзара іс-қимыл, әсіресе оның бүгінгі күнгі маңыздылығын назарға ала отырып, тиісті ұйымдастыруды талап етеді, өйткені бірлескен қызмет саласында тұрған міндеттерді барлық деңгейдегі прокурорлардың (олардың елдің орасан зор аумағы шеңберінде орналасқан жеріне қарамастан) дұрыс түсінуі ғана оның заңдылықтың тиісті деңгейін қолдау тұрғысынан жұмыс істеуінің тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Өзара әрекеттесуді ұйымдастырудың мәні туралы идеяны Қазақстан Республикасының Бас Прокурорының ұйымдастырушылық және әкімшілік құжаттарының ережелерін және прокуратура субъектілерін (оларға теңестірілген мамандандырылған прокурорлар) шығарған ұқсас құжаттарды зерттеу арқылы алуға болады, онда төменгі прокурорларға тиісті міндеттер қойылады. Алайда, біз бұл мәселені прокуратура органдарында ұйымдастыру және басқару теориясына сүйене отырып, сәл өзгеше тұрғыда қарастыруға тырысамыз [33].

Осы мақсатта біз осы мәселелерге арналған әдебиеттерге жүгінеміз. Біз үшін ең үлкен қызығушылық А.Ф. Смирнованың «Ресей Федерациясының прокуратура органдарында ұйымдастыру және басқару негіздері» оқуылығы тудырады. Авторлардың пікірінше, жұмысты ұйымдастыру-олардың алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерді іске асыру үшін прокуратура органдары жүйесінің жұмысын оңтайландыруға бағытталған өзара байланысты іс-

шаралар кешені. Айта кету керек, бұл қызмет түрінің мәні әр субъект өз орнында болған және өз міндеттерін тиімді орындаған кезде жүйенің осындай күйін ретке келтіруден, қамтамасыз етуден тұрады [33, 37-бет].

Прокуратураның мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылды жүзеге асыру жөніндегі жұмысын ұйымдастыруды бірнеше кезеңнен тұратын процесс ретінде ұсынуға болады. Ол қажеттілікті анықтаудан басталады. Бұл заңдылықты қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің тиімділігін арттыру мақсатында жұмыстың белгілі бір түрі мен көлемін орындауды білдіреді. Екінші кезеңде штаттық бірліктерден, бекітілген қызмет түрлерінен тұратын белгілі бір құрылым жасалады, негізінен міндеттерді белгілеу арқылы қалыптасатын және ұйымдық жүйенің негізін құрайтын элементтердің өзара байланысы анықталады.

Әрі қарай, жобаны жүзеге асыру үшін тиісті басқару шешімдері қабылданады, кадрларды іріктеу және орналастыру.

Қорытынды кезеңде ұйымдық құрылымның тиімді жұмыс істеуінің қажетті ұйымдастырушылық-құқықтық және материалдық-техникалық жағдайларын қалыптастырумен, қолдаумен және дамытумен байланысты іс-шаралар орындалады.

Ескеру керек, бұл күрделілігі мен алуан түрлілігі, элементтерін, қасиеттерін және тараптардың ұйымның жұмыс жасауға мүмкіндік береді толық және толық ұсыну туралы бұл процесте прокуратура органдарында кез келген буын. Сонымен қатар, көпжылдық тәжірибе міндетті ұйымдастырушылық жағдайлардың белгілі бір тізімін құрайды. Оларға, атап айтқанда, қызметтік міндеттерді бөлу, ақпараттық-аналитикалық жұмыс және ақпараттық ағындарды анықтау, жоспарланған принциптерді енгізу, материалдық және техникалық қолдау, жұмыс процесін дұрыс рәсімдеу, қызмет нәтижелерін есепке алу және оларды бағалау жатады [33, 37-бет].

Жоғарыда айтылғандардың бәрі прокуратура органдары басшыларының шығармашылық еңбегінің нәтижесі, ол кейбір жеке қасиеттерге ие болады. Бұл, өз кезегінде, әріптестермен ұйымдастырушылық қызметтің тәжірибесімен алмасу үшін жағдай жасаудың, сондай-ақ оның ең тиімді нысандары мен әдістерін, оның ішінде мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылды жүзеге асырудың алғышарты болып табылады.

Бұл ретте жұмысты ұйымдастырудың: қызметкерлер арасында тұрақты өзара байланыстар мен қатынастар орнату; қатысушылардың ортақ мақсаттары мен міндеттерін, өкілеттіктерін, құзыреттерін айқындау; өзара іс-қимылдың жұмыс істеуіне қажетті жағдайлар жасау сияқты мәселелері шешілуге тиіс.

"Прокурордың жұмыс үстелі кітабында" осы ішкі жүйелердің мазмұны егжей-тегжейлі сипатталған, сонымен қатар жұмысты ұйымдастырудың міндетті элементтері мен жүйелік қызмет түрлерін құру кезінде орындалуы қажет әрекеттер сыртқы функцияларды және қызметтің басқа бағыттарын ұйымдастыруға толығымен қолданылады [34, 47-бет]. Сонымен, мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесу міндетті түрде аналитикалық жұмысты, міндеттерді бөлуді, болжау мен жоспарлауды қажет етеді. Төменде біз осы элементтерді толығырақ қарастырамыз.

Ақпараттық-талдау жұмысының мәні, әдетте, ақпаратты жинау (жинақтау), өңдеу (жинақтау және бағалау), заңдылықты қамтамасыз ету саласында мемлекеттік билік органдарымен өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыру жөнінде тұжырымдар мен ұсыныстар дайындау болып табылады.

Ең алдымен, лауазымды тұлғалардың заңдардың орындалуы, анықталған бұзушылықтар туралы, сондай-ақ қылмысқа қарсы күрестің жай-күйі, прокурорлық және тергеу практикасы, нақты прокуратураның, құқық қорғау және бақылау органдарының қызметі туралы хабардар болуын жақсарту туралы сөз болып отыр.

Бұл дәл, объективті және мақсатты болуы керек ақпараттың сапасын жақсартуда көрінуі мүмкін. Сонымен қатар, ақпараттың жеткілікті мөлшері болуы керек, өйткені оның аз немесе, керісінше, артық мөлшері шешім қабылдауға теріс әсер етеді. Ақпараттың пайдалы болуы, яғни ұйымдастырушылық немесе басқарушылық міндеттерді қою немесе шешу үшін қажет болуы да маңызды. Адресатқа уақтылы қабылдаудың маңызы зор, оған қажетті ақпаратты жинау бойынша жұмысты дұрыс қою, көздер мен олардың тасымалдаушыларын нақты анықтау арқылы қол жеткізіледі [35].

Прокурорлар жіберетін ақпарат көздеріне мыналар жатады: Бас прокуратураның, прокуратура субъектілерінің, қалалық және аудандық прокуратуралардың басшылары қол қоятын аналитикалық анықтамалар, ақпараттық хаттар мен шолулар, бұйрықтар мен нұсқаулар, жалпылау, әдістемелік ұсынымдар, алқалар мен ведомствоаралық жиналыстардың шешімдері, үйлестіру жиналыстарының қаулылары.

Өз кезегінде, мемлекеттік билік органдары қызметкерлері прокурорларға: ведомстволық, ведомстводан тыс тексерулердің нәтижелері мен материалдарын; құқық қорғау, бақылау-қадағалау органдарының статистикалық деректері мен мәліметтерін; қылмыстық және азаматтық істердің материалдарын; нормативтік құқықтық актілер мен олардың жобаларын береді.

Сонымен қатар, прокурор қызметкерлері заңдылықтың жай-күйі туралы ақпаратты жалпыға қол жетімді көздерден ала алады.

Прокуратура органдарының әлеуметтік мүдделерді қорғауды жүзеге асырудың негізгі құралы ретінде талдау жүргізу мен тексерісті жүзеге асыру болып табылады.

Қазақстан Республикасының Конституциясының сақталуын, заңдардың орындалуын және құқықтық актілердің заңдылығын, адам мен азаматтың

құқықтары мен бостандықтарының сақталуын бақылау (әлеуметтік мүдделерді қорғау) еліміздің прокуратурасының ерекшелігін айқын көрсетеді.

Қадағалаудың осы бағытын ұйымдастырудың күрделілігі прокурорлардың алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерге, прокурор заңдылықтың тиісті жай - күйін қамтамасыз етуі тиіс көптеген құқықтық салаларға (әлеуметтік, экологиялық, экологиялық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс - қимыл, терроризм мен экстремизмге, көлік қауіпсіздігіне және басқаларға), сондай - ақ прокурорлық қадағалау объектілерінің және қадағалау қызметін ақпараттық қамтамасыз ету көздерінің үлкен санына байланысты.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабында Қазақстан Республикасы заңды мемлекет деп жарияланған. Заңның үстемдігі, ең алдымен, мемлекеттік басқарудың зорлық-зомбылық формалары арқылы қоғаммен қарым-қатынас жасайтын деспотикалық мемлекетке қарсы мемлекеттік билікті ұйымдастыру мен жүзеге асырудың құқықтық нысаны болып табылады.

Тиісінше, белгілі бір мемлекеттің табиғатын сипаттайтын маңызды белгі — мемлекет пен қоғам арасындағы қатынастарды ұйымдастыру формасының заңдылығы немесе керісінше, заңға қайшылығы.

Бұл ретте ресми мемлекеттік ұстаным, сондай-ақ жекелеген адамдардың, азаматтар топтарының немесе тұтастай алғанда қоғамның құқыққа, заңға, оларды іске асыруға және қамтамасыз ету тәсілдеріне қатысты ұстанымы қолданыстағы әкімшілік-саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени процестер туралы қоғамға әсер ететін мемлекеттік қағидаттың нәтижелері ретінде әділ бағалауға мүмкіндік береді.

В.С. Нерсеянц «қазіргі заманғы құқықтық мемлекеттің теориясы мен практикасының шешуші сәті және оның түпкі мақсаты-мемлекеттік биліктің бір адамда, органда немесе адамдар тобында (партия және т. б.) шоғырлануына және монополиялануына жол бермеу, мемлекеттік билік пен жеке тұлға арасындағы қатынастардың (өзара құқықтар мен міндеттер) құқықтық

нысанының талаптарын жалпы сақтау, адам мен азаматтың конституциялық бекітілген құқықтары мен бостандықтарына тиісті кепілдік беру және практикалық тұрғыда іске асырылуында [35, 107-бет].

Мұндай мемлекеттік жағдайды тек барлық құқық субъектілері заң талаптарын дәл және қатаң сақтаған жағдайда ғана қол жеткізуге болады. Барлық азаматтардың, ұйымдардың, органдар мен лауазымды тұлғалардың заңды нақты және біркелкі түсінуі мен орындауы идеясы заңдылықтың конституциялық бекітілген қағидасының негізінде жатыр.

«Прокурорлық қадағалау пәні» және «прокурорлық қадағалау объектісі» сияқты ұғымдардың арақатынасы мен мазмұнына көзқарастар эволюциясының салыстырмалы түрде ұзақ тарихы бар. [35, 37-бет].

Көптеген прокурорлар бұрын рейдтік тексерулер жүргізуді өз тәжірибесінде белсенді қолданғанын – не өз бетінше, не құқық қорғау және бақылау органдарының өкілдерімен бірлесіп қолданғанын атап өтті. Мұндай тексерулер алдын-ала анықталмаған адамдар тобы өз қызметін жүзеге асыратын жерлерде жүргізілді және әртүрлі салалардағы бұзушылықтарды анықтауға бағытталған. Мысалы, көлік прокурорлары бақылаушы және құқық қорғау органдарымен бірлесіп, кемелерде азаматтарды тасымалдауды жүзеге асыратын адамдарды анықтау мақсатында су объектілерін аралап шықты, бұл үшін бейімделмеген және тиісті рұқсат болмаған жағдайда; аумақтық және табиғатты қорғау прокурорлары дәстүрлі заңсыз кен өндіру, орман екпелерін кесу және т. б. жерлерге рейдтер жүргізді. Рейдтік тексерулер мысалдарының тізімін ұзақ уақытқа жалғастыруға болады. Бұл жағдайда бұзушылар «жеке басымен ұсталды», ал олардың жеке басы, соның ішінде заңсыз қызметті ұйымдастырған заңды тұлғаның атауы тексеру барысында сол жерде анықталды.

«Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексінің» нормаларын ескере отырып, мұндай іс-шараларды өткізу айтарлықтай қиындады, ал кейбір

жағдайларда іс жүзінде мүмкін болмады, бұл біздің ойымызша, жосықсыз шаруашылық жүргізуші субъектілердің заңда белгіленген талаптарды бұза отырып, қызметті жүзеге асыруына ықпал етеді. Кәсіпкерлік Кодексі және мұндай іс-шараларды өткізу айтарлықтай қиындады, ал кейбір жағдайларда іс жүзінде мүмкін болмады, бұл біздің ойымызша, жосықсыз шаруашылық жүргізуші субъектілердің заңда белгіленген талаптарды бұза отырып, қызметті жүзеге асыруына ықпал етеді. мұндай іс-шараларды өткізу едәуір қиындады, ал кейбір жағдайларда іс жүзінде мүмкін болмады, бұл біздің ойымызша, жосықсыз шаруашылық жүргізуші субъектілердің заңда белгіленген талаптарды бұза отырып, қызметті жүзеге асыруына ықпал етеді. Егер мұндай адамдарға қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі әкімшілік құқық бұзушылық оқиғасының бар екенін көрсететін жеткілікті деректерді тікелей табу негізінде қозғау әлі де мүмкін болса, онда рейдтік іс-шараларды өткізу қорытындылары бойынша прокурордың құқық бұзушыларға өзге де шаралар қабылдауы күмәнді болып көрінеді [36].

Прокурор қызметкерлерінің кейбір қиындықтары тексерілетін адамды алдағы тексеру туралы хабардар ету қажет болған сәтті дұрыс анықтауға да себеп болады. Ең алдымен прокуратура туралы Заңда тексеру туралы хабар ету көзделмеген, сәйкесінше «Кәсіпкерлік Кодекс» негізінде жүзеге асырылады. [36].

Жалпы алғанда, тексеру жүргізу туралы қабылданған шешім туралы алдын-ала хабардар ету қаншалықты прокурорлық қызметкерге тексеру шараларының тактикасын ескере отырып анықталуы керек. Егер тексерілетін адам бар бұзушылықтарды қандай да бір түрде жасыра алады деп қорқатын болса (мысалы, сөрелерден мерзімі өткен тамақ өнімдерін алып тастау, бейресми түрде жұмыс істейтін қызметкерлерді жұмысқа жібермеу туралы нұсқау беру және т.б.), онда бұл жағдайда тактикалық тұрғыдан дұрыс тексеру басталған кезде тікелей хабарлайды (алайда, тағы да, егер бұл жерде басшы

немесе оның өкілі болса ғана мүмкін болады, бұл міндетті емес). Дәл сол жағдайда, бұзушылықтарды жасыру мүмкіндігі болмаған кезде (мысалы, заңсыз құрылыс туралы, оның басталуының белгілері болған кезде; мемлекеттік және муниципалды қажеттіліктер үшін сатып алуды ұйымдастыру және өткізу туралы құжаттама тексерілгенде және т.б.), тексерілетін адамға алдын-ала хабарлауға болады.

Мемлекеттік мекемелерді бюджет қаражатының игерілуі «Мемлекеттік сатып алымдар туралы» Заңы негізінде жүзеге асырылады.

Бюджет қаражатының игерілуінің заңдылығын қадағалау прокуратура органдары жұмысының негізі деп танысақ болады.

Аудан прокуратурасының қызметкерлерінің бұл бағытта жұмыс атқаруда сапасын арттыруда біршама ұйымдастыру жағынан мәселелер туындады.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік сатып алу Веб-порталыда толық ақпаратқа қол жеткізу үшін электрондық сандық қолтаңба көмегімен кіру қажет. Сонымен қатар жұмыс орнының ғаламтор желісіне қосылуы қажет.

Алайда аудан прокуратурасының әлеуметтік-экономикалық саланы қадағалауды жүзеге асыратын қызметкер электрондық сандық қолтаңбадан бөлек, ғаламтор желісі қосылу мүмкіндігі жоқ.

Ауқымды ақпаратты сұрату жолдау арқылы қажетті құжаттарға қол жеткізеді. Ақпарат ұсыну 15 күнде жүзеге асырылады (Прокурорлық қадағалауды ұйымдастырудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасының Бас Прокурордың 2018 жылдың 2 мамырындағы №60 бұйрығы)(әрі қарай бұйрық). Әдетте ақпарат толық ұсынылмай қайта сұрату жолдау қажеттілігі туындайды (қосымша 15 күн қажет). Талдау бұйрыққа сәйкес отыз күнтізбелік күннің ішінде өткізіледі. Сәйкесінше талдау жүргізу сапасына тікелей әсерін тигізеді [9].

Сондай-ақ, мемлекеттік сатып алымдардың тауар немесе қызмет көрсетудегі нақты шарттардың орындалуын құжаттарды талдаумен ғана

шектелу қате деп есептейміз. Себебі тәжірбиеге сәйкес көбіне мемлекеттік сатып алудың жеңімпазы мен ұйымдастырушы арасында сыбайласу нәтижесінде «қағаз жүзінде» жасалынған жұмыс (көрсетілген қызметтер) пен нақты жасалынған жұмыс (көрсетілген қызмет) сәйкес болмайды. Оларды тек тексеріс нәтижесінде анықтаға болады.

Ұйымдастыру бойынша ұқсас қиындықтар «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Кодексінің және «Жер кодексі» жүзеге асырудағы қадағалауда кездеседі.

Келесі тәжірбиеде кездесетін өзекті мәселелердің бірі ол талдау жүргізу кезіндегі

Қадағалаудың кейбір санаттарына қатысты прокурорлық қадағалау шектерін кеңейту

Жеке кәсіпкерлердің қызметіне прокурорлық қадағалауды тарату даулы мәселе болып табылады. Прокуратура туралы Заңға сәйкес, бұл прокурордың қадағалау қызметінің объектісі емес, бірақ жеке кәсіпкерлердің заңды тұлғаның барлық белгілері бар екендігі дәлелденген көптеген жұмыстар бар, сондықтан оларды қадағалау объектілеріне жатқызуға болады. Сонымен қатар, Қоғамның қазіргі заманғы дамуы жағдайында жеке кәсіпкерлер адамдар көп жиналатын объектілердің (кинотеатрлар, сауда орталықтары, фитнесклубтар және т. б.) иелері бола алады, мұнда келушілерге кем дегенде қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажет, сондай-ақ ірі сауда желілерінің, өнеркәсіптік және өзге де объектілердің иелері, демек, жұмыс берушілердің саны аз емес ірі жұмыс берушілер де бола алады. олар прокурордың назарынан тыс қала алмайды.

Прокурорлық қадағалаудың шектерін және олардың кеңеюіне жол беруді анықтаудағы тағы бір қызықты және шешілмеген мәселе-қадағалауды жүзеге асыру және жеке тұлғаларға қатысты прокурорлық ден қою шараларын қабылдау мүмкіндігі.

Айта кету керек, Кеңес Одағында азаматтар прокуратура органдарының қызмет саласына түсті. Мысалы, КСРО-ның 30.11.1979 жылғы № 1162-Х «КСРО прокуратурасы туралы» Заңында 3-бапта КСРО прокуратурасы өзіне жүктелген міндеттерге сәйкес мемлекеттік органдардың, кәсіпорындардың, мекемелердің, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен азаматтардың заңдардың орындалуын бақылайды (жалпы қадағалау). [33, 37-бет].

1995 жылғы және қазіргі Прокуратура туралы Заң қабылданды, онда азаматтардың қадағалануы туралы ескерту алынып тасталды. Прокуратура органдарының дамуының қазіргі кезеңінде заңдардың орындалуын бақылау нысандары мезгіл-мезгіл өзгеріске ұшырады, бірақ олардың арасында жеке тұлғалар ешқашан пайда болған жоқ. Сонымен бірге, сұралған прокурорлық қызметкерлердің басым көпшілігі жеке тұлғаларға қатысты прокурорлық ден қою шараларын қабылдайтындықтарын «мойындады».

Заңдардың орындалуын прокурорлық қадағалау ұлттық немесе қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ықпал ететін прокурор қызметінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Прокурор оның қадағалауындағы органдардың қызметін «бақылап қана қоймайды», сонымен қатар осы органдар олардың алдына қойылған міндеттерді тиісінше орындамаған жағдайда да заңдылықты қалпына келтіру жөнінде дербес шаралар қабылдайды, осылайша жеке адамды, қоғам мен мемлекетті түрлі қауіп-қатерлерден қорғауды қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, жеке тұлғаға қатысты прокурорлық ден қою шараларын қабылдауға мынадай мән-жайлар болған кезде жол берілуі мүмкін деп ойлаймыз:

1. Прокурордың жеке тұлғаға қатысты осындай шараларды қабылдау мүмкіндігі заңдарда көзделуі тиіс (ӘҚБтК, және т. б.);
2. Ерекше жағдайлардың болуы. Олардың арасында келесілерді анықтау ұсынылады:
 - Ұлттық қауіпсіздікке (жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігіне) қатердің болуы.
 - Тиісті бақылаушы органның болмауы не оның өкілеттіктерінің жеткіліксіздігі.

Осы критерийлерді қолдану прокурордың жеке тұлғалардың заңсыз әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) жауап беруін негіздеуге, сондай-ақ прокурорлық қадағалаудан тыс негізсіз шығудан аулақ болуға мүмкіндік береді деп ойлаймын.

Сонымен қатар, мұндай мүмкіндік Прокуратура туралы заңда да ескерілуі тиіс. Қазіргі таңда Прокуратура туралы заңының 6 бабына сәйкес Прокуратура - мемлекеттік, жергілікті өкілді және атқарушы органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және олардың лауазымды адамдарының, ал айрықша жағдайларда Қазақстан Республикасы Президентінің немесе Бас Прокурордың тапсырмасы бойынша меншік нысанына қарамастан өзге де ұйымдардың актілерінің, әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) заңдылығын қадағалауды жүзеге асырады [2]. Бұл жерде қарап отырғандай жеке кәсіпкерлер туралы ешбір ақпарат ұсынылмаған.

2.3. Қоғамдық мүдделерді қорғау саласында прокурорлық қадағалауды ұйымдастырудағы проблемалық мәселелерді шешу жолдары

Қазіргі таңда прокуратура органдарындағы талдау мен тексеруді ұйымдастыруда, әсіресе аудандық буын прокуратура алдында мәселелерінің бірі ол тексеруді жүзеге асыру кезіндегі туындайтын мәселелер болып табылады.

Прокуратура органдары «Прокуратура туралы» Заңының 6 бабына сәйкес Қазақстан Республикасының Президентінің және Бас Прокурордың бұйрығы негізінде тексерісті жүзеге асырады. Одан басқа Бас Прокурордың орынбасарларының, облыстардың прокурорлары мен оларға теңестірілген прокурорлардың, аудандар прокурорлары мен оларға теңестірілген прокурорлардың мемлекеттік, жергілікті өкілді және атқарушы органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және олардың лауазымды адамдарының қызметіне тексерісті тағайындау және жүргізу туралы шешімдері:

физикалық, психикалық және өзге де мән-жайларға байланысты өз құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін қорғауды өзі дербес жүзеге асыра алмайтын адамдардың;

шектелмеген адамдар қатарының;

егер бұл адамдардың өмірі, денсаулығы не Қазақстан Республикасының қауіпсіздігі үшін орны толмас зардаптың алдын алуға қажет болса, адамдардың, қоғамның және мемлекеттің;

мемлекеттік, жергілікті өкілді және атқарушы органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен олардың лауазымды адамдары тарапынан жеке кәсіпкерлік субъектілерінің қызметіне араласу фактілері бойынша жеке

кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін қорғау үшін қабылданады [2, 37-бет].

Диссертациялық жұмысымыздың 2.3 бөлімінде шаруашылық қызмет атқару бойынша жеке кәсіпкерлердің қатарын көрсетуді ұсынған едік. Осы заңның көрсетілген бабына көңіл бөлсек тексерісті тек мемлекеттік мекемелерге тиісті жүргізуімізге мүмкіндік қана бар.

Әрине бүгінгі күні мемлекеттік емес мекемелерге, жеке кәсіпкерлерге сондай ақ жеке тұлғаларға қатысты тексерістерді жүргізу Қазақстан Республикасының тексерулерге және профилактикалық бақылау мен қадағалауды барып жүргізуге мараторий енгізу туралы Президенттің 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 229 Жарлығы негізінде шек қойылған. [38].

Сонымен қатар осы жарлықта келесідей ерекшеліктер бар:

халықтың өмірі мен денсаулығына, қоршаған ортаға, заңдылық пен қоғамдық тәртіпке ықтимал түрде жаппай қатер, конституциялық құрылысқа және ұлттық қауіпсіздікке тура немесе тікелей қатер төндіретін бұзушылықтарды болдырмауға немесе жоюға бағытталған, тексерулер;

Қазақстан Республикасының заңнамасында, белгіленген талаптарды бұзу фактілерінің туындау себептерін анықтау үшін, бақылау мен қадағалаудың нақты субъектісіне (объектісіне) қатысты нақты факті бойынша бір жоспардан тыс тексеру жеткіліксіз және осы нақты фактіге байланысты өзге де субъектілерге қатысты бақылау мен қадағалау талап етілетін жағдайларда осы тармақтың 1) тармақшасына сәйкес тексерулер;

өз қызметіне қатысты кәсіпкерлік субъектілерінің өтініштері негізінде, оның ішінде «Рұқсаттар және хабарламалар туралы» 2014 жылғы 16 мамырдағы Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес рұқсат алуға арналған өтініш бойынша тексерулер және профилактикалық бақылауды барып жүргізу;

2014 жылғы 4 шілдедегі Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінде көзделген негіздер бойынша тексерулер;

Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының тапсырмасы бойынша прокуратура органдарының тексерулері;

кедендік тексерулер;

қарсы салықтық тексерулер;

салық төлеуші мен оның дебиторлары арасындағы өзара есеп айырысуды айқындау, салық органдарында тіркеу есебіне қою, касса бойынша шығыс операцияларын тоқтата тұру туралы салық органы шығарған өкімдерді орындау мәселелері бойынша тақырыптық салықтық тексерулер;

халықтың санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылығы саласында өнім қауіпсіздігінің мониторингін жүзеге асыру үшін өнімді іріктеу және оған санитариялық-эпидемиологиялық сараптама жасау мақсатындағы профилактикалық қадағалауды барып жүргізу;

Қазақстан Республикасының сәйкестікті бағалау саласындағы аккредиттеу туралы заңнамасының сақталуын тексерулер және профилактикалық бақылауды барып жүргізу;

жер қойнауын пайдаланушылар;

мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау объектілері. әрекеттерінде картель белгілері байқалатын мемлекеттік сатып алуға қатысушыларға қатысты Қазақстан Республикасының бәсекелестікті қорғау саласындағы заңнамасы талаптарының сақталуын тексерулер. (маратории туралы жарғы) [38].

Жоғарыдағы көрсетілген ерекшеліктердің негізгісі ретінде әріне халықтың өмірі мен денсаулығына, қоршаған ортаға, заңдылық пен қоғамдық тәртіпке ықтимал түрде жаппай қатер, конституциялық құрылысқа және ұлттық қауіпсіздікке тура немесе тікелей қатер төндіретін бұзушылықтарды болдырмауға немесе жоюға бағытталған, тексерулер.

Конституциямыздың бірінші бабында да анық көрсетілген еліміздің ең басты құндылығы әрине ол адам және адам өмірі.

Алайда қазіргі таңда көп көңіл кіші және орта бизнесті дамытуға бағытталған шаралар алдыңғы қатарда. Бизнесті дамытудағы жұмыста біз адам өмірі мен денсаулығын екінші қатарға шығарып тұру өкінішті.

Сурет 4.

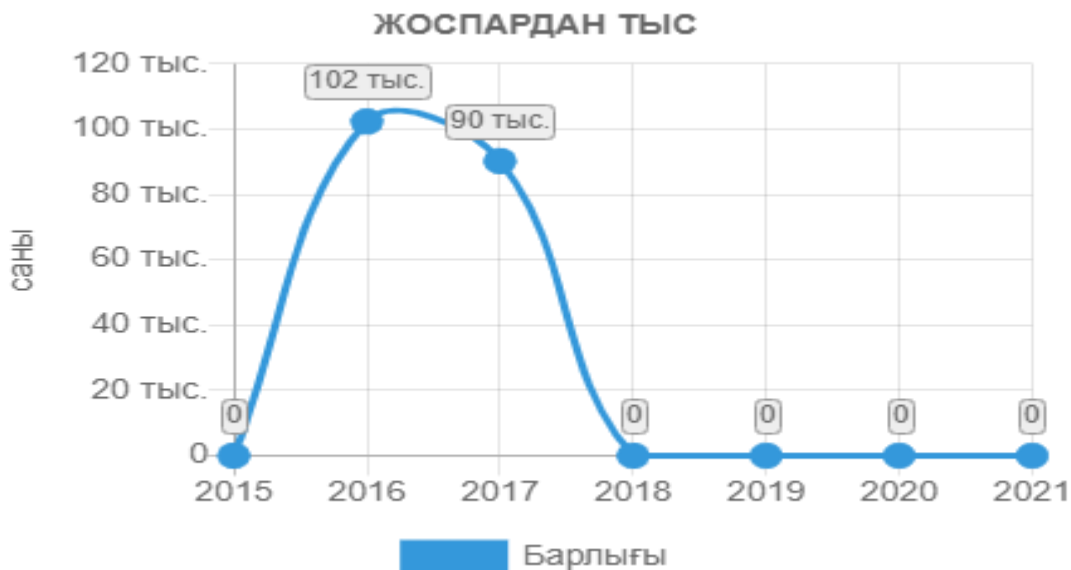
4 – суретте Қазақстан Бас Прокуратурасын жанындағы арнайы есеп статистикасының 2021 жылдың 4 тоқсандағы тіркелген тексерулерді көруге болады.

Сурет 5.

5 – суретте Қазақстан Бас Прокуратурасын жанындағы арнайы есеп статистикасының 2021 жылдың 4 тоқсандағы тексерулерден кері қайтарылған саның көруге болады.

Көрсетілген суретте біз тек 2021 4 – тоқсанында 542 тексеріс жоққа шығарылды оның 250 жеке кәсіпкерлерге қатысты. Әрине қадағалаушы немесе бақылаушы орган тексеріс жүргізуге бет бұрған кезде белгілі бір негізге қатысты жүргізгені мәлім. Көрсетілген жоққа шығарулар бақылаушы немесе қадағалаушы органдары тарапынан жауапкершілікті көздейді. Алдағы уақытта инициативті тексерулер жүргізулердің болуы жоққа шығарылады. Осыған дәлел 6 – суреттеге жоспардан тыс тексерулер бойынша ақпартта көруге болады.

Сурет 6.

Яғни кәсіпкерлердің тарапынан бұзушылықтар бола тұра, одан бөлек бақылаушы немесе қадағалаушы орган бұзушылықтарға көз жұмуға тура келеді. Ол бұзушылықтар адам өміріне және денсаулығына қауіп – қатер тудырады.

Кәсіпкерлік Кодексінің 146 бабына сәйкес Мемлекеттік кіріс органдары «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексіне (Салық кодексі) сәйкес жүзеге асыратын қарсы тексерулерді қоспағанда, бақылау және қадағалау субъектісіне (объектісіне) бару арқылы тексеруді және профилактикалық бақылау мен қадағалауды тағайындау туралы акт, олардың мерзімдерін ұзарту туралы қосымша акт құқықтық статистика және арнайы есепке алу саласындағы уәкілетті органда міндетті түрде тіркеледі

Осы Кодекстің 147 бабына сәйкес Бақылау және қадағалау органы тексеру басталатын күн мен тексеруді жүргізу нысанасын көрсете отырып, тексерулер жүргізудің ерекше тәртібі бойынша тексеру жүргізудің басталатыны туралы ол басталғанға дейін кемінде күнтізбелік отыз күн бұрын бақылау және

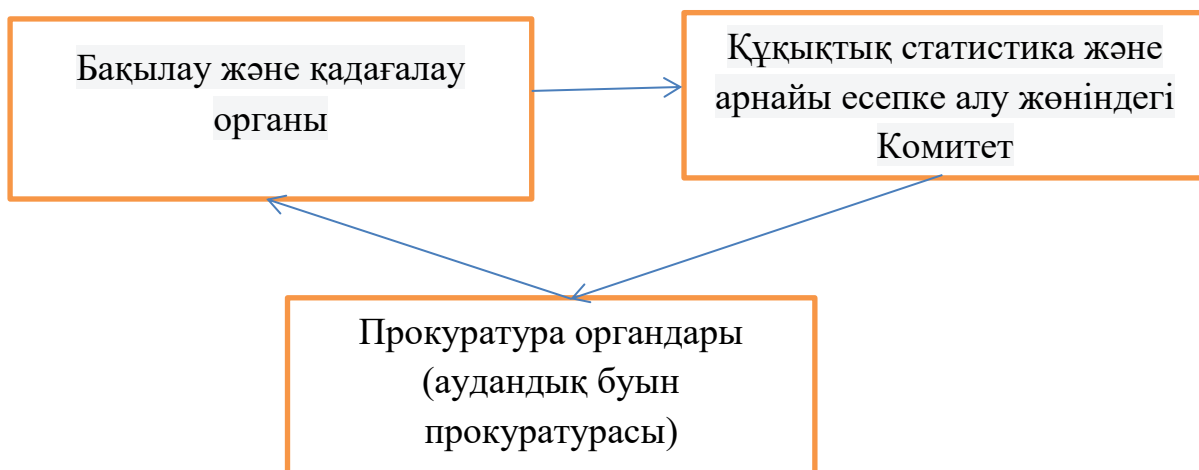
қадағалау субъектісіне (заңды тұлғаның басшысына не оның уәкілетті адамына, жеке тұлғаға) жазбаша түрде хабарлауға міндетті.

Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі Комитеті әр тоқсан сайын жергілікті (аудандық) прокуратура органдарына тіркелген тексерістердің заңдылығын тексеру жөнінде хат жолданады.

Одан бөлек прокуратура органдарының тексерістерді жүзеге асыруға бағытталған тексерістерде тіркелуге міндетті (прокуратура туралы заң).

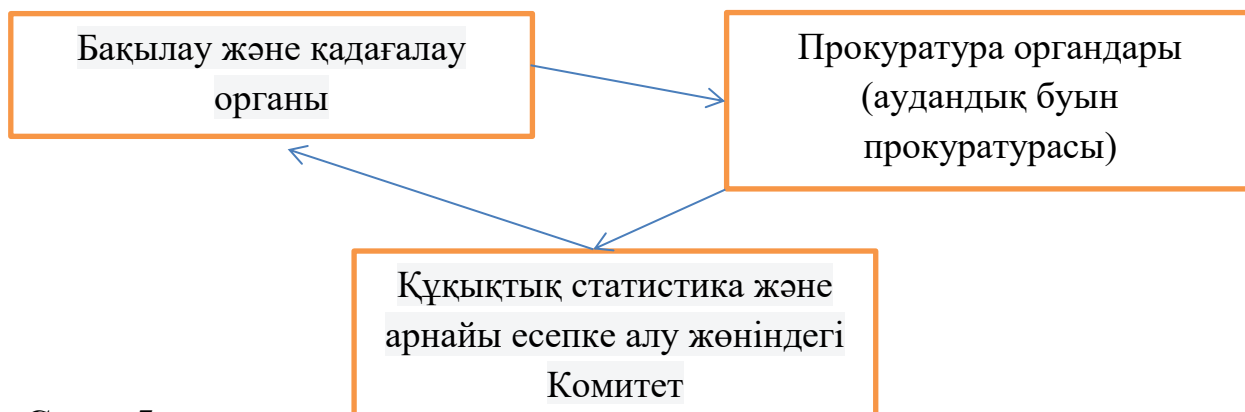
Яғни прокуратура органдарының тексерісін прокуратура органдарында (арнайы статистика комитеті) тіркеу өткізуі қажет. Ол құқықтық жағынан дұрыс болмауымен бөлек, қағазбастылықты жоғарлатады.

Баяндалған қағазбастылықты төмендегі суретте көруге болады.

Сурет 3.

Негізінен құқықтық жағынан болсын, ұйымдастыру жағынан болсын тексерісті жоққа шығаруды төмендету мақсатында бақылау және қадағалау органдары бұзушылық бар ақпаратты аудандық (тиесілі) прокуратура органдарына тіркеу үшін жолдануы қажет. Кейін прокуратура органдарымен келісілгеннен кейін бірақ ақпарат негізінде жолдануы қажет яғни төмендегі сурет негізінде жүзеге асырылуы тиіс.

Сурет 5

Прокуратура құқық қорғау органдарының арасында ерекше орын алады, өйткені ол заң шығарушы да, атқарушы да, сот билігі де емес. Ол мемлекетте заңдылықты сақтауды қамтамасыз ететін тәуелсіз құқық қорғау органы болып табылады. Прокуратураның ұйымдастырылуы мен қызметі Қазақстан Республикасының Конституциясынан бөлек «Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасының Заңында бекітіледі.

Әрбір дамыған демократиялық мемлекет үшін ең маңызды және ең басты байлығы халық болып табылады. Біздің еліміз де ерекше емес.

Халқымыздың құқықтарын қорғауға қатысты екі негізгі бағытқа бөліп қарастыруға болады: сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асырудағы адамдардың құқықтарын қорғау (оның ішінде сот қаулыларының заңдылын сақтаудағы қадағалау жүргізу) және әлеуметтік экономикалық бағытта халықтың құқықтарын қорғау.

Прокурорлық қадағалаудың негізгі бағыты ретінде тергеу саласында құқық қорғауға көп көңіл бөлінген. Әрине бұл бағыт маңызды, алайда қоғамдық мүдделерді қорғау бағытына көңіл айтарлықтай төмендеді.

Бұдан бұрынғы мақалада прокуратура болсын басқа да құқық қорғау немесе мемлекеттік мекемедегі қызметін жүзеге асыруда негізгі буыны

аудандық буын екендігін ескерген едік. Сонымен қатар прокурорлық қадағалауды жүзеге асыру барысында проблемалық сұрақтарды айқындадық.

Тексеру немесе талдауды жүзеге асырудағы проблемалық мәселені алдыңғы қатарға шығарған жөн. Қазақстан Республикасы Бас Прокурордың 2018 жылдың 2 мамырынан №60 бұйрығына (әрі қарай бұйрық) сәйкес тексеріспен талдау жүргізудің талаптары мен тараптары тікелей жазылып айқындалған.

Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында прокуратураның қадағалауын азаматтар мен бизнестің проблемаларын тиімді шешуге қайта бағдарлауды тапсырды.

Осыған байланысты азаматтар мен кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау саласындағы қадағалауды күшейтуге бағытталған бірқатар шаралар қабылданды.

Ел Президенті «Прокуратура туралы» Заңға түзетулерге қол қойды, ол 2021 жылғы 4 қыркүйектен бастап күшіне енеді.

Кәсіпкерлердің мемлекеттік органдар тарапынан араласу фактілері бойынша өтініштерін прокурорларға қарау құзыретін беру оның негізгі жаңашылдықтарына жатады.

Бұрын мұндай өтініштер уәкілетті органдарға жіберілетін.

Енді прокурорлар бизнес субъектілерінің шағымдарына жедел әрекет етіп, олар бойынша тексерулер жүргізеді, қажетті ақпаратты өздері белгілеген мерзімде сұратып және түсініктеме алу үшін адамдарды шақыра алады.

Заңсыз қолданылған шектеу және тыйым салу сипатындағы шараларды дереу жоюға прокурордың өкілеттігі болады.

Мысалы, шоттарды негізсіз бұғаттау, мүлікті пайдалануға тыйым салу, қызметін, жұмысын уақытша тоқтата тұру және өзге де шектеулер.

Мемлекеттік органдардың бұл шаралары азаматтар мен бизнес үшін өте сезімтал. Олар кез келген кәсіпорынды толығымен тоқтатып, оның жұмыскерлерін табыстарынан айыруы мүмкін.

Егер прокурор осындай фактілерді анықтаса, олардың күшін жою туралы қаулы шығарады. Ол орындау үшін міндетті.

Мемлекеттік орган осындай қадағалау актісіне шағым жасаған жағдайда, азаматтар мен кәсіпкерлер сот дауына тартылмайды. Тек прокурор мен орган ғана сотта өз ұстанымдарын дәлелдейтін және негіздейтін болады.

Сонымен бірге дауланған прокурордың қаулысы өз күшін тоқтатпайды.

Бір мезгілде қаулыны орындамағаны үшін әкімшілік жауаптылық енгізіледі (ӘҚБТК-нің 664-1-бабы – 30 АЕК-ге дейін айыппұл салуға әкеп соғады).

Азаматтар мен бизнес үшін қосымша кепілдік ретінде прокурордың ұсынуында көрсетілген заңдылықты бұзушылықтарды жоюға бағытталған шараларды қабылдау және орындау міндеттілігін енгізу болып табылады.

Жалпы, қабылданған жаңашылдықтар прокуратураның құқық қорғаушылық әлеуетін айтарлықтай күшейтеді. Олар лауазымды адамдардың заңсыз іс-әрекеттеріне жедел ден қойып ғана қоймай, азаматтар мен бизнес үшін жағымсыз салдарлар туындағанға дейін олардың жолын кесуге мүмкіндік береді – Бас Прокурордың орынбасары Б. Дембаев атап өткен [48]

Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары.

Республика қызметінің түбегейлі принциптері: қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық; бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму; қазақстандық патриотизм; мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен, оның ішінде республикалық референдумда немесе Парламентте дауыс беру арқылы шешу [4].

Еліміздің басты құндылығы Конституциямызда нақты көрсетілгендей адам өмірі, құқығы және барлық халық игілігі.

Елдің экономикалық дамуында кіші және орта бизнестің рөлі орасан зор екендікі әрбіреу үшін мәлім. Сол себепті Қазақстан Республикасының Бас Прокурорының 2021 жылдың 12 шілдесінен №102 бұйрығына сәйкес біршама өзгерістер енгізілді. Олардың ішінде кәсіпкерлерден түскен қандай да арыз негізінде прокуратура қызметкері тез арада араласу құқығы орын тапты [39, 37-бет].

Алайда қазіргі таңда бизнесті қорғау адам өмірі мен құқықтарының маңызынан әлде қайда жоғары. Аталған мәселенің оң жағымен қатар сол жақ беті де бар. Бизнес тарапындағы мүмкін болған бұзушылықтар бір адам үшін ғана қауіпті емес, қоғам үшін қауіпті болып табылуы мүмкін.

Кәсіпкерлердің арасында заңға қайшы келетін іс әрекеттерді пайдалана тұра, пайда табу жолдарды жиі қолданатын. Ол қоғамның тек құқықтарының шектеуімен қатар өміріне қауіп төндіруіне дейін алып келуі мүмкін.

Барлығымызға мәлім бизнес саласында тексеріс тек елеулі қайғылы оқиғалардан кейін сол салада тексерістер жүргізіледі.

Қоғамдық көзқарас негізінде прокуратура органдары халықтың құқығын емес, бизнестің құқығын қорғауда қызмет атқару бейнесі қалыптасқан.

Прокуратура мемлекет атынан Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықтың сақталуына заңда белгіленген шекте және нысандарда жоғары қадағалауды жүзеге асырады [41, 7-бет].

Сол себепті прокуратура органдарының аудандық буын қызметкерлері өз құзыреті шегінде заң бұзушылықтың кез келген нысанына қатысты өз қарауына байланысты тексеріске шығу құқығын ұйымдастыру қажет.

Яғни бақылаушы орган болсын қадағалаушы орган болсын құқық бұзушылықтың қандай да көрінісіне прокуратура органдарының іс әрекеті тең көз қараста болуы тиіс.

Тағы да бір орасан зор проблемалардың бірі ол тексеру жүргізу кезінде әсіресе аудандық буын прокуратураларына тексеріске қосуға аудиторлардың, эксперттердің жетіспеушілігі.

Өз тәжірибиеме сәйкес мысал келтіріп кетсек те болады.

2019 жылдың басында ҚР Бас Прокуратурасының Ветеринария саласын толық тексеру бойынша тапсырма келіп түсті. Тексерісті ветеринария саласына қатысты барлық салаларында жүзеге асырылды. Ақмола облыс аумағында 17 аудан және 3 қала орналасқан. Сәйкесінше Ақмола облысы бойынша ішкі мемлекеттік аудин департаментінен қызметкертер сұратылған еді. Алайда сұратуға жауап ретінде қызметкерлердің санының аздығына байланысты және де жұмыстың көптігіне негізделіп маман ұсынудан бас тартты [46].

Прокуратура туралы заңының 45 бабының 2 бөлімінің 2 тармағына сәйкес тексеріске қатысу және қорытынды беру үшін мамандар бөлуге міндетті.

Аймақ	2018	2019	2020	2021
Қазақстан Республикасы	177 643	224 785	49 982	91 967
Нұр-Сұлтан қаласы	10 802	14 557	2 285	4 009
Алматы қаласы	17 159	18 877	3 459	7 907
Шымкент қаласы	895	7 274	1 764	3 147
Ақмола облысы	10 224	13 728	3 279	6 370
Ақтөбе облысы	10 573	10 407	2 111	4 619
Алматы облысы	13 146	14 915	3 641	6 674
Атырау облысы	6 169	7 710	1 535	3 537
Шығыс-Қазақстан облысы	14 652	19 925	4 075	6 975
Жамбыл облысы	9 617	11 210	3 637	4 684
Батыс-Қазақстан облысы	7 525	9 224	2 567	3 702
Қарағанды облысы	17 430	22 471	4 167	10 197
Қостанай облысы	12 954	16 701	3 399	5 031
Қызылорда облысы	8 846	9 679	2 479	4 842
Маңғыстау облысы	5 884	7 407	1 397	2 906
Павлодар облысы	8 091	9 703	2 745	4 373
Солтүстік-Қазақстан облысы	6 839	9 865	2 295	4 065

Аймақ	2018	2019	2020	2021
Туркестанская область	12 130	14 912	3 382	5 742
Көлік әкімшілік	2 376	3 627	794	1 917
Әскери әкімшілік	1 461	1 525	678	1 164

Кесте 1.

1 – кестеге сәйкес 2021 жылдың 4 тоқсанында тіркелеген тексерістері көріп отырмыз. Ақпаратқа сәйкес Ақмола облыс аумағында 6 370 тексеру тіркелген. Әрбір (көп жағдайда) тексерістің пәнінің бірі қаржылық сұраққа тиесілі. 6 370 тексері 1 жылға қарасты, яғни 1 айда шамамен 531 тексеріс. Тексерістің тең жартысын бюджетке тиесілі екендігін қарастырсақ 265 тексеріс 1 айда қаралады. Әрине мамандар жеткіліксіздігіне көзіміз жетеді.

Прокуратура туралы заңының жоғарғы көрсетілген бабында Мемлекеттік емес ұйымдардың қызметкерлері және өзге де адамдар тексеріске мамандар ретінде шарттық негізде тартылады.

Бірақ бұл тармақ тәжірбиеде ешбір жарық көрмеді, өйткені аудандық буын прокуратураларда көзделген іс шараға тиесілі қаржы көзделмегеннен бұрын облыс прокуратурасында да көзделмеген. Шарт жасасудың негізгі талабы көрсетілген қызмет үшін төлемді қарастыру.

Бұл мәселені шығу жолы ретінде келесідей ұсынымыз бар. Ең алдымен мемлекеттік сатып алымдар порталы арқылы жылдың басында аудиторлық қызмет жұмысын сатып алуды ұйымдастыруды талап ету. Яғни алдыңғы үш жыл тексеріс көрсеткіштерін талдау негізінде қаншалықты сұранысқа ие болуына байланысты сұрату.

Ресейлік қылмыстық процеске электрондық құжат айналымының енгізілуі ғылыми әдебиеттерде техникалық және процедуралық сипаттағы бірқатар себептерге байланысты болмайтын болашақ ретінде қарастырылады.

Электрондық қылмыстық іс-электрондық құжат айналымын дамытудағы шарықтау шегі.

Бұл бағытта көптеген елдер осы мәселені шешудің әртүрлі деңгейінде. Электрондық сот ісін жүргізу жүйелері АҚШ, Канада, Германияда енгізілуде. Бельгияда 2005 жылы «Phenix» электрондық сот төрелігі жобасы құрылды, оның шеңберінде электрондық құжат айналымы жүйесінен басқа «электрондық файлды» полиция, адвокат, тараптар және сот толықтыра алады. Аутентификация мәселесі электрондық паспортты қолдану арқылы шешілді. [46]

Электрондық қылмыстық істің жағымды жақтарына қылмыстық істі тексеруді «онлайн» форматта жүзеге асырылады, қандай да бір заңсыз іс әрекетке жол берілмейді. Оған қоса кеңсе шығындары елеулі қысқартуға алып келеді. Әрине бұл сұрақтың жағымсыз жақтары да бар екендігін ұмытпауымыз қажет. Негізгісі ортақ электрондық жүйенің жұмысын ұйымдастыру болып табылады.

Әлеуметтік мүдделерді қорғау саласындағы прокурор талдау мерзімі бұйрықпен нақты айқындалған (30 күнтізбелік күн). Одан бөлек ақпарат ұсынуға 15 – күнтізбелік күн берілуі көзделген. Анықталған уақыт аралығында талдау мерзімі тек 15 – күн шамасын қамтиды (егер ақпарат толық ұсынылса).

Біздің пікірімізге сәйкес қылмыстық қудалаудағы «электрондық қылмыстық» істі негізге ала тұра, әлеуметтік мүдделерді қорғау бағытын толық электрондық талдау түріне ауыстыруды ұйымдастыру (тек қажет жағдайда ақпарат сұрату).

Мысал ретінде қарастыра кетсек мемлекеттік кірістер басқармасының жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғаларға қатысты жұмыстардың заңдылығына қатысты талдау жүргізуді жүзеге асыру кезінде ауқымды ақпарат сұратылады. Біріншіден мемлекеттік басқару қызметкері сұратылған ақпаратты «Интеграцияланған салық ақпараттық жүйесі» ақпараттық жүйесі және

«Қазақстан Республикасының жер қойнауын пайдалануды басқарудың бірыңғай мемлекеттік жүйесі» интеграцияланған ақпараттық жүйесі ақпараттық базасынан сұрыптау жұмысын жүргізеді [47]. Оған біршама жұмыс уақыты босқа кетеді. Одан бөлек ақпарат ұсынғанда «өздерінің» салық төлеушілері бойынша ақпаратты жасырып ұсынбайды.

Екіншіден ұсынылған ақпарат толық және нақты ұсынылмайды (әдетте), қосымша сұрақтар пайда болған мән – жайлар бойынша қайта сұрату жолданады (қосымша 15 – күн).

Біздің көзқарасымызға сәйкес егер қылмыстық қудалаудағы қолданылатын «электрондық қылмыстық іс» жүйесі негізінде әлеуметтік мүдделерді қорғауда мемлекеттік мекемелердегі қолданысқа ие ақпараттық жүйелерді прокуратура қызметкерінің жұмыс орнында қамтамасыздандыру қажет. Прокуратура қызметкерінде тексерске немесе талдау бағытында қандайда салаға сәйкес ақпараттық жүйеге толық рұқсатпен қамтамасыздандырылуы қажет.

Ұқсас мәселе мемлекеттік сатып алу заңдылығының тексеру (талдау) жүргізгендегі туындайды.

Мәселен аудан прокуратура қызметкерлерінде мемлекет сатып алу порталына кіру қол жетімсіз (қызметтік орнында интернет желісіне шығу мүмкіндігі жоқ) сонымен қатар мемлекеттік сатып алу порталында ақпаратты қарауға толық рұқсат тек электронды цифрлық кілт арқылы алуға болады. Аталған мүмкіндік болмағандықтан прокуратура қызметкерлері ақпаратты қағаз жүзінде сұратуы қажет.

Жер саласы өзекті болғандықтан келесі ұсыныстар енгіземіз. МЖК ААЖ (мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі) жүйесіне қол жеткізу (облыстық прокуратура қызметкерлері) шеңберінде жерді пайдалануға алынған мемлекеттік актілер туралы ақпаратты қарау және оқу мүмкіндігі бөлігінде өкілеттікті кеңейту қажет. Өйткені әкімдердің актілері

прокурорларға зерделеуге әрдайым берілмейді, сонымен қатар Алматы өңірінде әкімдердің актілерін жаппай қолдан жасау фактілері мемлекеттік актілерді алумен байланысты ақпаратты зерделеу қажеттілігі туындайды.

Сонымен қатар, осы жүйеге аудандық буын қызметкерлерінің қол жетімділігін қамтамасыз ету қажет деп есептейміз. Қазіргі уақытта жер пайдалану құқығын алуға, сәулет және құрылыс саласындағы әртүрлі келісімдердің (СЖТ алу, жобаның эскизін келісу, пайдалануға беру), оның ішінде жеке тұрғын үй құрылысы саласындағы жер учаскелерінің нысаналы мақсатын өзгертуге байланысты рәсімдердің көпшілігі көрсетілетін мемлекеттік қызметтер шеңберінде жүзеге асырылады.

Осыған байланысты, ҚАОАОЖ шеңберінде мемлекеттік қызметтер бойынша ақпарат алу (осы жүйеге ықпалдасу) мүмкіндігін қамтамасыз ету, немесе ақпарат алу мүмкіндігімен (деректерді түзету және енгізу құқығынсыз) тікелей жүйеге қол жеткізуді қамтамасыз ету қажет деп санаймыз. Бұдан басқа, қол жеткізуді (деректерді түзету және енгізу құқығынсыз) немесе Е-Лицензия және Е-қызмет жүйелерімен ҚАОАОЖ-мен интеграциялауды қамтамасыз ету қажет деп санаймыз, өйткені жер жобаларын бекіту, жер учаскелерінің нысаналы мақсатын өзгерту туралы өтініштерді қарау осы ақпараттық жүйелер шеңберінде жүзеге асырылады [47].

Прокуратура қызметкерінің қолданысында барлық ақпараттық жүйе болса: ақпарат алмасу, мемлекеттік мекемелердің жұмысын тежемей қағазбастылық төмендетуге тура келер еді. Сонымен қатар ең маңызды мән – жайлардың бірі құқық бұзушылықты онлайн форматта бақылауға мүмкіндік туындайды.

Әрине барлық ақпараттық құралдарды енгізуді қарастыру қиындыққа соғуы мүмкін ең алдымен мемлекеттік кірістер ақпараттық базасымен жер қатыснастарына тиесілі ақпараттық базаларды, яғни әлеуметтік маңызы бар

мәселелерді қадағалауда және туәкелі жоғарғы салаларды қадағалауды күшейтудегі жұмысты жүргізу.

Тағы бір маңызды мәселелердің бірі талдау жүргізу кезінде тұлғалардан түсініктеме алу бойынша қарастырылады.

Прокуратура туралы Заңының 45-бап. 5- бөліміне сәйкес лауазымды адамдар мен азаматтар жүргізілетін тексеріс немесе қаралатын өтініш мәселелері бойынша түсініктер беру үшін прокурордың шақыруы бойынша ол белгілеген уақытта келуге міндетті [2].

Алайда бұл талап талдау кезінде жүзеге асырылмайды.

Қорытындылай келе қазіргі таңда прокуратура органдарының қоғамдық мүдделерді қорғау бағыты қиын кездерді бастап кешіруде деп айтса артық болмайды. Бұл салаға мемлекеттік тарапынан тиісті көңіл бөлінбеуі аудандық буын прокуратурасының қызметкерлерінің жұмыс атқаруын қиындатуда, сәйкесінше қажет деңгейде халықтың құқықтары қорғалмайды. Адам құқығы мен өміріне қауіп төндіру фактілері халық арасында наразылық деңгейін арттыруда.

Практикада бұзушылықтардың едәуір бөлігі талдау кезінде анықталады, сонымен қатар талдау әр бұзушылық сипаты бар ақпаратты тексеруге қатысты жүзеге асырылады. Әрине, қолда бар ақпаратты тексеру кезінде белгілі бір мәселелер бойынша сұрақтар туындайды. Ол бойынша тексерулерді ашу орынсыз деп санаймыз. Сондықтан талдау кезінде біз прокуратура қызметкеріне түсініктеме беру үшін шақыру құқығын беруді жөн көреміз.

Сонымен бірге ақпарат сұратуды (қағазбастылықты) төмендету мақсатында жұмысты ұйымдастыру тәсілін электрондық түрге (жұмыстың көп бөлігі) ауыстырумыз жөн.

Сонымен қатар көрсетілген мәселелердің тек қызметкерлер үшін ғана емес, халықтың құқықтарының қорғалу сапасы артуында өлкен рөлі бар.\

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақ халқында елу жылда ел жаңа деген мақал бекерден шықпаған. Қазіргі таңда еліміздің тәуелсіздігін алғанына отыз жыл толып отыр. Яғни жаңару тарапының орта шиегінде деп айтсақ болады. Елдің өркендеуіне Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасы жанындағы Академияның үлесі орасан зор екендігің ескерген өте жөн болар еді. Біз қарастыратын сұрақтардың шешімі барша халқымыздың әлеуметтік – құқықтық жағдайын жақсартуға көзделген.

Прокуратураның функцияларын кеңейту, заң шығарушы және атқарушы биліктің оның маңызды қызметіне араласпауы оны дамытудың жалпы тенденциясы болып табылады. Әлемдегі прокурорлық жүйелердің алуан түрлілігімен олардың барлығы мемлекеттің, қоғамның және жеке азаматтардың мүдделерін қорғауға арналған. БҰҰ-ның сегізінші Конгресі қылмыстың алдын алу және құқық бұзушыларға қатысты қабылдаған прокуратура магистрлерінің рөліне қатысты нұсқаулар прокурорлардың сот төрелігін жүзеге асыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Оларға қолданылатын ережелер мен рәсімдер олардың адам құқықтарын қорғау жөніндегі қызметін ынталандыруға бағытталған. Барлық дерлік еуропалық мемлекеттердің заңнамасында объективтілік, бейтараптық және Тәуелсіздік қағидаттары бекітілген және іс жүзінде жүзеге асырылады. Прокуратура кез-келген сыртқы биліктен, оның ішінде саяси биліктен тәуелсіз. Барлық прокуратуралар үшін тиімділік қағидасы да ортақ. Прокуратураның негізгі міндеті-қоғамды қылмыстан және адам құқықтарын бұзудан қорғау. Осы мәселені шеше отырып, прокуратураның өзі заңға және оның құқықтық мәртебесіне қайшы келмейтін қылмысқа қарсы нақты шараларды анықтайды. Бір сөзбен айтқанда, прокуратураның қазіргі қоғамдағы орны оның ұзақ эволюциясын ескере отырып анықталады.

Прокуратура органдарының әлеуметтік мүдделерді қорғау бағыты, халық арасында «жалпы қадағалау» атымен таным.

Қазіргі таңдағы еліміздегі «жалпы қадағалау» КСРО кезінен қалытасып, мұра ретінде қалып отыр деп те айтсақ болады. Бұл нысандағы прокуратура құрлымы бұрынғы Кеңес үкіметі мемлекет араларында ортақ болып келеді.

Диссертациялық жұмысымыздың бірінші бөлімінде қоғамдық мүдделерді қорғау бағытындағы жұмысты 4 негізге бөліп мемлекет аралық қарастырған едік. Олардың бөлінісі жалпы қадағалаудың қаншалықты қоғам өміріне араласуына қатысты еді.

Дамыған мемлекеттерді қарастырып та кеттік.

Мәселен АҚШ да жалпы қадағалауды Атторней қызметі жүзеге асырады. Бұл барлық мемлекеттік органдардың Бас Атторнейге бағынышты және оның қол астында қызмет атқаратындығы бойынша көз жеткіздің. Жалпы алғанда АҚШ прокуратура қызметінде қоғамдық мүдделерді қорғау бағыты болмауына қарамастан. Іс жүзінде атторней қызметі барлық сипатқа ие. Басқа шет ел мемлекеттерінде де «аты басқа болғаны мен, заты бір болып келеді.

Бұл өз тарапынан қоғамдық мүдделерді қорғау бағыты адам өмірінде, азаматтардың құқықтарын қорғауда өзекті бағыт екендігін дәлелдейді.

Еліміздің прокуратура жүйесіне келетін болсақ.

Прокуратура заңда белгіленген шекте мынадай міндеттерді:

1) адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, заңды тұлғалардың, қоғам мен мемлекеттің заңды мүдделерін қорғауды және қалпына келтіруді;

2) заңдылықты бұзуды, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды, сондай-ақ олардың зардабын анықтауды және жоюды;

3) құқық қорғау органдарының және өзге де мемлекеттік органдардың заңдылықты, құқық тәртібін және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі қызметін үйлестіруді;

4) заңда және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерінде айқындалған өзге де міндеттерді жүзеге асырады [2].

Міндеттерің жүзеге асыруда аудандың буын прокуратурасы алдыңғы қатарда қызметін жүргізеді.

Бас Прокуратура және облыс прокуратурасының қызметкерлері саяси тұрғыда қызмет атқаруын жүргізсе, аудандық буын прокуратурасы нақты халықпен тығыз қарым – қатынаста қызмет жүргізеді.

Тәжірбие барысында жұмыс атқару кезінде біршама қиындықтар туындайды. Олар прокуратура қызметкерлерінің жұмысын тежеуші факторлерінің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Прокуратура туралы» Заңымен *(бұдан әрі - Заң)* және қоғамдық мүдделерді қорғау жөніндегі бейіндік нұсқаулықпен прокуратура органдарына кез келген органдар мен ұйымдардың түрлі салаларындағы заңдылықтың жай-күйіне тексеру және талдау жүргізу құқығы берілген.

Баршамызға мәлім прокуратура қадағалау жүргізу нысаны ретінде талдау мен тексеруді жүргізеді.

Талдау жүргізу кезінде туындайтын мәселелерге тоқталатын болсақ, Диссертациялық жұмыс төңірегінде келесідей мәселелерді көтерген едік:

1. Әлеуметтік мүдделерді қорғау саласындағы жұмыстың кейбір бағыттары бойынша (салық заңнамасын қадағалау, жер мәселесін қадағалау), қазіргі таңдағы қолданыстағы қылмыстық сот ісін электрондық форматта жүргізу тәжірбиесін енгізу.

2. Прокуратура органдары бақылаушы органдармен бір сатыда тексерістерді құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі уәкілетті мемлекеттік органда тіркеу мәселесін қарастыру. Яғни «өзін өзіне тексеруге рұқсат беру», сонымен қатар тексеруді қайта тексеру бойынша қосымша жұмысың оңтайландыру мәселесі.

3. Тексеруді жүзеге асыру кезінде мемлекеттік мамандардың (аудит) жетіспеушілік мәселесін шешу.

Жалпы қоғамдық мүдделерді қорғаудың жекелеген салаларында аудандық прокуратураларындағы қадағалауды ұйымдастыру бағытында еліміздің ғалымдарының еңбектері мүлдем жоқ деп айтса болады. Бұл бағытта зерттеулер Ресей Федерацияның біраз ғалымдары жұмыс атқарған.

Мақалада көрсетілген сұрақтар мағынасы бойынша ауқымды болмағаны мен маңызы жағынан аса жоғары болып келеді. Қазақтың ұлы жазушысы Мұхтар Әуезовтың сөзі «Ел боламын десең, бесінді түзе» бұл тұрғыда қолдануға орнықты. Мәселен қоғамдық мүдделерді қорғау бағытының мақсаты атауында көрсетілгендей қоғамның құқықтар, мүдделеріне бағытталса, аудандық буын оның негізі болып келеді. Сондықтан қоғамдық мүдделерді қорғалуда аса жоғарғы көңілді ауданға бөлу қажет.

Біздің пікірімізше диссертациялық жұмыста көрсетілген сұрақтарға шешім тәжірибінде жарық көрсе, прокуратура қызметкерлерінің жұмысын оңтайландырудан бұрын, халықтың құқығын қорғаудағы жұмыстың сапасын жоғарғы деңгейге көтергендегіне көз жеткіземіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы // www.zakon.kz
2. «Прокуратура туралы» 2017 жылғы 30 маусымдағы № 81-VI Қазақстан Республикасының Заңы (02.07.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен)
3. Кутафин О. Е. Заң энциклопедиялық сөздік / гл. ред. қара. - М.: Үлкен орыс энциклопедиясы, 2002. - 559 Б.
4. Насырова М.Р., Гуляева С. П. орысша-қазақша түсіндірме сөздік-анықтамалық. - Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық. - Алматы: Жеті жарғы, 2008. - 764 Б.
5. С. К. Жүрсімбаев Қазақстан Республикасындағы прокурорлық қадағалау: оқулық. – Алматы: " NURPRESS", 2010. – 356 б.
6. Қазақстан Республикасындағы прокурорлық қадағалау: Нормативтік құқықтық актілер жинағы. – Алматы: Заңгер, 2011. – 148с.
7. Қазақстан Республикасындағы заманауи юриспруденцияның мәселелері: ШҚО жас ғалымдарының ғылыми-теориялық конференциясының материалдар жинағы. - Өскемен: Медиа Альянс, 2005. – 252 б.
8. С.К. Жүрсімбаев жалпы қадағалаудың кейбір теориялық мәселелері туралы // ақпараттық жүйе «Параграф».
9. «Прокурорлық қадағалауды ұйымдастырудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2018 жылғы 2 мамырдағы № 60 бұйрығы (30.03.2012 ж. өзгерістермен)
10. ҚР АІЖК-«Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі» 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚР Кодексі (10.01.2022 ж.)
11. Ресей Федерациясындағы прокурорлық қадағалау: оқулық / ред. А. А. Чувилева. – М.: Заңгер, 2000. – 400 б.

12. Казанцев С. М. Ресей империясының прокуратурасы: тарихи-құқықтық зерттеу: Дис. ... докт. юрид. ғылымдар. Санкт-Петербург, 2003.
13. Горячкова Ю.М. XVIII – XX ғасырдың басында Ресейдің прокуратурасы және прокурорлық қадағалауы.: тарихи – құқықтық зерттеу: дис канд. юрид. ғылымдар. Белгород, 2001.
14. Шабалина Е.И. Кеңес мемлекетінің механизміндегі прокуратура органдарының орны мен рөлін тарихи-құқықтық зерттеу (XX ғасырдың 20-30 жж.): дис канд. юрид. ғылымдар. М., 2007.
15. Ресей Федерациясының мемлекеттік мұрағаты. Ф.1235. Оп. 17. Д.14. Л. 11
16. Коржихина Т. П. Кеңес мемлекеті және оның мекемелері: 1917 жылғы 66 қараша-1991 жылғы желтоқсан М.: РГГУ, 1994.
17. Кеңес прокуратурасы / кеңестік прокуратура үлгісінің пайда болу тарихы. ред. А. М. Рекункова, М.: Юрид. лит., 1982.
18. Ленин В.И. Қос бағыну және заңдылық туралы // <http://diletant.media/document/38308547/> (хабарласу күні 10 маусым 2018).
19. Воронин О. В. Ресей Федерациясындағы прокурорлық қадағалау: Жалпы бөлім мәселелері. Томск: НТЛ, 2007.
20. Прокурорлық қадағалау туралы ереже ВЦИК (БОАК) 28.05.1922 ж. қаулысы // <http://www.consultant.ru> (өтініш беру күні: 10 маусым 2018).
21. Михайлов А. В. Шет мемлекеттерде жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру саласын бақылау мен қадағалаудың прокурорлық-тергеу аспектісі // әлеуметтік-экономикалық құбылыстар мен процестер. Т.10, № 11, 2015. 204-210 беттер.
22. Конусова В. Т. Ұлыбритания және Солтүстік Ирландия Біріккен Корольдігінде прокуратура органдарын ұйымдастыру және олардың қызметі // құқық және мемлекет, № 2 (71), 2016 бет 65-70.
23. ХЕҰ оқу бағдарламасы «Еңбек инспекциясының заманауи және тиімді жүйелерін құру». Модуль 16. Үй еңбегі саласында еңбек инспекциялау.

Халықаралық еңбек бюросы, еңбек мәселелерін реттеу және еңбек инспекциясы бағдарламасы, лайықты еңбек мәселелері бойынша техникалық қолдау тобы және Шығыс Еуропа және Орталық Азия елдері үшін ХЕҰ бюросы. – Мәскеу: ХЕҰ, 2016.

24. Березовская С. Г. кеңестік мемлекеттік басқарудағы прокурорлық қадағалау. М., 1954;

25. Березовская С.Г. азаматтардың заңдарды орындауын прокурорлық қадағалау // Соц. заңдылық. 1970. № 10. Б.28.

26. Берензон А. Д. Кеңес прокуратурасының жалпы қадағалауын жетілдірудің негізгі бағыттары: дис. .. доктор юрид. ғылымдар. – М., 1977. – Б. 147

27. Прокуратура органдарының ақпараттық-талдау қызметін ұйымдастыру: монография / Э.Б. Хатов; Акад. Ген. прокуратура өсті. Федерация. – М., 2016. – Б. 17.).

28. Брагин А.П., Пронякин А. Д. Ресей Федерациясындағы прокурорлық қадағалау: Оқу құралы.– М: ЕАОІ баспа орталығы, 2007.– 204 б.

29. Обуховский И. Н., Шнякина Т. С. прокурорлық тексеру мемлекеттегі заң бұзушылықтарды анықтаудың негізгі нысаны ретінде // әскери. құқық. 2017. № 3. 127 б.

30. Прокурорлық тексерудің әдістемесі мен тактикасы : оқу. пособие / под ред. О. Н. Коршунова ; С.-Петерб. юрид. ин-т (фил.) Акад. Ген. прокуратура өсті. Федерация. СПб., 2014

31. Винокуров Ю.Е. РФ прокурорлық қадағалау. М., 2000. 68 б.

32. Головкин И. И. Еуропаның кейбір елдеріндегі соттардың азаматтық істерді қарауына прокурордың қатысуы / и. И. Головкин / / жоғары оқу орындарының жаңалықтары. Поволжский аймақ. Қоғамдық ғылым. – 2019. – № 3 (51). – С. 46-56

33. Ресей Федерациясының прокуратура органдарында ұйымдастыру және басқару негіздері: оқулық / ред. а. ф. Смирнова. М., 2005. Б.37.).

34. Настольная книга прокурорының / под общ. ред. С. Ж. Кехлерова, О. С. Капинус; ғыл. ред. А. ю. Винокуров. 3-ші басылым., перераб. және қосымша. М., 2014. Б.45.).
35. Нерсесянц В. С. Құқық философиясы: оқулық. М.: Норма: Инфра-М, 2011. 124 б.) .
36. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі
37. Кеңес прокуратурасының маңызды құжаттардағы тарихы / ред. В. П. Ускова. М.: КСРО Әділет министрлігінің Заң баспасы, 1947.
38. Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 229 Жарлығы. Қазақстан Республикасында бару арқылы тексерулер мен профилактикалық бақылау мен қадағалау жүргізуге мораторий енгізу туралы
39. «Прокурорлық қадағалауды ұйымдастырудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2018 жылғы 2 мамырдағы № 60 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2021 жылғы 12 шілдедегі № 102 бұйрығы
40. РСФСР Конституциясы (негізгі заң) (1918 жылғы 10 шілдедегі Мәжілісте Кеңестердің V бүкілресейлік съезі қабылдаған)/ / <http://constitution.garant.ru> (өтініш беру күні 10 маусым 2018).
42. 17.01.1992 ж. № 2202-1 «Ресей Федерациясының прокуратурасы туралы» федералды заң (17.11.1995 ж. ред. / / 17.01.1992 Ж. N 2202-1 федералды заң (22.12.2014 ж. ред., ізм. 17.02.2015 ж.) «Ресей Федерациясының прокуратурасы туралы» РФ СБ 20.11.1995 № 47 ст.4472.
43. «Қазақ КСР прокуратура органдарының біртұтас жүйесін құру, олардың дербестігі мен тәуелсіздігін қамтамасыз ету туралы» Қазақ КСР Жоғары Кеңесі Президиумының 1991 ж. 6 желтоқсандағы № 997 қаулысы (Қазақ КСР Жоғары Кеңесінің Жаршысы, 1991, №48-50, 613-бап).

44. «Қазақстан Республикасының прокуратурасы туралы» ҚР 1992 ж. 17 қаңтардағы № 1146 Заңы (ҚР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы, 1992, № 5, 104-бап). Күші жойылды-Қазақстан Республикасының 2709
45. Кравчук В., Турбаба В. төтенше жағдайда аудандық қалалық прокуратураның жұмысын ұйымдастыру // Әлеуметтік. заңдылық. 1990. № 4. 35 б.
46. Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың төрағалығымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері жөнінде кеңес өтті // https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/glava-gosudarstva-kasym-zhomart-tokaev-provel-soveshchanie-po-voprosam-borby-s-korrupciei
47. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Үкіметтің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзі // https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-prezidenta-kasym-zhomarta-tokaeva-na-rasshirennom-zasedanii-pravitelstva
48. Азаматтар мен кәсіпкерлердің құқтарын қорғау туралы // www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/press/article/details/60657?lang=kk